

Uit het dagboek van H. JELTES.

5 DECEMBER 1899.

Zooals een kind reikhalzend uitziend naar het feest van den goeden Sint, in blijde verwachting, wat hij brengen zal, zoo was 't ook met mij, toen wij het einddoel van onzen tocht bereikten. Deze dag is een der schoonste, een der merkwaardigste, dien ik ooit beleefde, omdat hij mij bracht in het land van den oorlog, waar ik de wonden door dienzelfden oorlog geslagen mede zou helpen heelen. Wij landden te Lorenzo Marquez. Na afscheid genomen te hebben van alle bekenden en vrienden, worden onze goederen in een schuit geladen en vervolgens naar den trein gebracht. 't Is ongeveer zeven uur. Wat worden wij aangegaapt door velen, meest Portugeezen, maar ook door ettelijke Nederlanders en Duitschers. Met geestdrift worden wij ontvangen. Menige welkomstgroet wordt geuit. En dat ook de volksliederen eens en nog eens worden gezongen is zeer natuurlijk. Eindelijk zijn wij ingestapt en onder muziek en „hoerageroep” zet de trein zich in beweging. Nu opgelet en uitgekeken! Het weer is prachtig en de lucht helder; want het is hier nu de zomer. Wij hebben geen ogen genoeg, om rond te zien. Nu stoomen wij langs dichte bosschen, dan weer trekken uitgestrekte groene weiden onze aandacht. Zie, ginds bespeuren wij een aantal wilde bokken, die vreesachtig geworden door 't stampen van de locomotief, in 't woud verdwijnen. 't Is elf uur geworden. Op eens wordt de lucht verduisterd en 't komt ons voor, dat 't begint te sneeuwen. En dat in den zomer? Maar neen, spoedig ontwaren wij een ontzaglijke zwerm sprinkhanen, waardoor onze trein vroolijk heen-snoert. 't Is zeer gemakkelijk ze te vangen. We steken onze hand slechts even uit het raampje, knijpen haar toe en je hebt er zooveel je maar wilt.

Daar worden wij gestoord in onze bezigheid door het geroep: „Komatipoort”. Op het spoedigst stroomen wij allen naar buiten, om voor 't eerst van ons leven een Boer te zien. Niet lang duurde het dan ook, of wij zagen ze, de wakkere strijders voor vrijheid en recht. Weldra klonk het volkslied uit ieders mond en spoedig werden wij in een lokaal geleid, waar een maaltijd voor de hongerige magen was aangericht. Wij maakten gretig gebruik van die uitnoodiging en hadden de gelegenheid elkaar te vertellen, dat de Afrikaansche kost lang niet te versmaden is. Dat er natuurlijk ook gesproken werd, zal ieder begrijpen. Vooreerst door onzen Chef Dr. Lingbeek. Vervolgens door den veldcornet van *Komatipoort*. Ik bewonderde den man, want hij sprak zoo bedaard en kalm, alsof er geen oorlog was.

Hij zei o. a.: „Ik is banje blij, dat die Hollanders ons nou ook niet vergeet, nie! En zoo die oorlog een dag weer rech kom, zal ons nooit vergeet nie, wat jullie voor ons het gedaan. En ik en mijn menschen hopen, dat God jullie in je moeilijke taak steunen zal. Ja, dat hoop ons.” Met een „hoera!” en leve de „Boeren en de Hollanders”, werd de maaltijd besloten. Wij hadden nog een poosje den tijd om Komatipoort te bekijken. Nu, veel was er niet te zien. Het is een klein station met eenige huizen, meest van zink opgetrokken. Na er een uur vertoefd te hebben, trok de trein verder langs verschillende stations, zooals Oorsprong, Alkmaar, Elandshoek, Nootgedacht, Krokodil, enz. Overal troffen wij klompjes Boeren aan, die ter onzer eer saluutschoten losten. Eindelijk arriveerden wij te *Waterval Onder*, waar wij weer feestelijk onthaald werden. Op 't perron was een eerepoort opgericht en aan tafels met ververschingen ontbrak het in geen deele. Dat het Volkslied gezongen en

er op de overwinning van de Boeren gedronken werd, spreekt van zelf.

Waterval Onder is een mooi dorp, meest bewoond door Hollanders in dienst der Z.-Afrikaansche Spoorwegmaatschappij. Het ligt in een dal, dat omringd is door hooge bergen.

Om 7 uur vertrok de trein naar *Waterval Boven*. Men heeft van uit den trein een prachtig panorama voor zich. Jammer, dat de duisternis zoo spoedig inviel. Schemering heeft men hier niet. Zóó is 't volle dag en zóó duister. Om half acht kwamen wij door den tunnel en gingen door middel van een kamradmachine naar boven. De spoorlijn loopt daar n.l. zeer steil, zoodat men tusschen de rails nog een kamradrail aangelegd heeft. Om kwart voor achten kwamen wij te Waterval Boven, waar ons weer een feest werd bereid. Na hier een paar uur vertoefd te hebben, trokken wij weer verder. Veel was er natuurlijk niet te zien.

Waar een brug was, zagen wij schildwachten op post en een aantal Boeren, die rondom de vuren gezeten, hun pijpje rookten.

Trouwens, wij hadden wegens vermoeidheid ook niet veel lust tot uitkijken, daar de slaap ons voortdurend kwam overmannen. Doch die slaap was niet rustig en werd telkens bij ieder station afgebroken. Daarna hernam hij weer zijn rechten en droomden wij van Boeren en bergen, van weiden en bosschen, tot eindelijk de morgen van den 7den Dec. aanbrak.

De morgen was schoon! Het gras fonkelde als diamanten in den morgendauw. Verlangend stonden wij uit te kijken naar Pretoria, de hoofdstad van Transvaal. Om 8 uur ongeveer kregen wij haar in 't zicht. O, wat lag de stad daar rustig te midden der bergen, alsof er geen oorlog en 't alles vrede was. Rond om haar zag men de forten. Verheven stak het Gouvernementsgebouw boven alles uit, evenals de kerktorens, die men er in aantal aantreft. Om negen uur stoomden wij 't station binnen, waar het zwart van menschen was. 't Volkslied werd aangeheven en handdrukken gewisseld. Nadat de grootste drukte was

afgelopen, werd aan ieder onzer zijn plaats van bestemming aangewezen. Wij met ons tien, allen verplegers, werden in een groot huis gebracht, dat in orde gemaakt was door een Hollander genaamd *Loterijman*, een koopman te Pretoria. Ik was blij, dat ik eens rustig kon zitten na te denken over hetgeen ik gezien en ondervonden had. Maar lang duurde dat niet, want weldra kwam onze gastvrouw met de tijding, „dat ons moest kom kost vat,” hetwelk ons wel wat vreemd in de ooren klonk. Doch ik begreep wel, dat ik moest komen eten. De goede vrouw zei: „Je moet maar niet lang wach, nie; anders wordt die kos koud!” Nu, tweemaal liet ik mij dat niet vragen, want ik had een honger als een paard. En wanneer er wat te eten valt, ben ik er bij als de kippen. Je moet hier de gelegenheid waarnemen. Na gegeten te hebben maakten wij plan eens kennis te maken met Pretoria. Wij konden dat nu nog doen, morgen was het misschien te laat; want wij bevonden ons in 't land van den oorlog en hoewel de strijd ver van Pretoria gevoerd werd, moesten wij er ons toch op voorbereiden.

Wij bezagen dan o. a. het Museum, den Dierentuin, het Gouvernementsgebouw, etc. 's Avonds werden wij bij den Directeur der Spoorwegen aan een souper genoodigd, welke uitnoodiging gretig door ons aanvaard werd. Ook maakten wij daar kennis met de leden van het Transvaalsche Roode Kruis. De avond werd op genoeglijke wijze omgebracht en thuis gekomen, duurde 't niet lang of wij sliepen in.

8 DECEMBER 1899.

Na gebreakfast te hebben — in Zuid-Afrika noemt men 't ontbijt breakfast, het middagmaal diner en het avondmaal souper — togen wij op weg naar de Stads Meisjes-school die afgestaan was, om haar in te richten tot hospitaal. Veel werk was er echter niet aan den winkel, daar onze verbandmiddelen, medicijnen, enz. nog niet aangekomen waren. De school is een gebouw, omringd door een goed aangelegden tuin.

Om elf uur staken wij ons in ons beste

pakje en trokken naar het Gouvernementsgebouw om Z. E. den Staatspresident Paul Kruger, hier algemeen bekend als Oom Paul een bezoek te brengen. Weldra werden wij in zijne nabijheid gebracht. Daar zat hij, de edele en krasse grijsaard, omringd door zijne raadslieden en riep ons een hartelijk welkom toe. Vervolgens sprak hij: „Ik is banje dankbaar voor, dat jullie ons kom steun, in dezen onrechtvaardigen oorlog. Maar met Gods hulp zal ons een dag zegevieren. Ga en werk met den zegen van God.” Aandoenlijk was het dezen grijsaard te hooren spreken en bewonderenswaardig zijn vast geloof op de hulp van God. Er werden nog verschillende woorden gewisseld, waarna wij met een handdruk afscheid namen. Ik zal niet schrijven, hoe verlangend wij waren om naar het slagveld te gaan om daar onze hulp te bieden. Deze dag liep verder zonder bijzonderheden af. Wij begonnen al een weinig aan onze nieuwe wereld te gewinnen.

9 DECEMBER.

Deze dag was voor ons een echte werkdag. De trein was aangekomen en had ons goed medegebracht. Nu moest er aangepakt worden. Ieder kreeg zijn werk. Mij werd gelast de kisten open te maken, waarna de dokter en de zusters de goederen ter plaatse brachten, waar zij behoorden. 't Ging niet zoo gemakkelijk als ik gedacht had en 't kostte mij menig zweetje, want 't was vreeselijk warm en het werk ongewoon. Maar alles gewent en zoo was 't hier ook. Wij werkten door tot 's avonds negen uur. Toen ik naar huis ging, kon ik heel best voelen, dat ik gewerkt had. Mijn handen waren pijnlijk en behoorlijk met blaren bezet, wegens 't hanteeren van 't gereedschap. Het zal dus niemand verwonderen, dat wij na het eten spoedig de kooi opzochten en een lekkeren nacht doorbrachten.

10 Dec.

Ook deze dag was zeer vermoeiend. Om 1 uur ongeveer hadden wij het minder aangenaam genoegen voor 't eerst een onweer in Zuid-Afrika bij te wonen. Neen, maar dan beteekent zulks bij ons niemandal. De

bliksem was geen oogenblik van de lucht en de donderslagen ratelden, alsof hemel en aarde zouden vergaan. 't Was verschrikkelijk om te hooren. Onwillekeurig dacht ik aan den krijg en verlangde er heen te gaan. 's Avonds kregen wij bericht van Modderspruit. Daar was vreeselijk gevochten. De Boeren hadden een klomp lanciers omsingeld, dezelfden, die bij Elandslaagte zoo huisgehouden hadden. Nu, ze hebben hun verdiend loon gehad. Van de 300 man bleef er maar één over en die werd door de Boeren teruggestuurd om te vertellen, wat er gebeurd was. Nu, het was voor ons een goeden dag, maar ik betwijfel of de Engelschen er wel erg mee in hun schik waren. Verder vielen er dien dag geen bijzonderheden voor. Ik begon al aardig aan het werk te gewinnen.

11 Dec.

Er ging dien dag een ambulance-trein van het Transvaalsche Roode Kruis naar Modderspruit om de gewonde Boeren te halen. Het waren er 81. Wij waren met ons Hospitaal zoo ver heen, dat wij ook gevangenen opnemen konden. Wij werkten daarom hard voort; want het zou wel kunnen gebeuren, dat er spoedig werk aan den winkel komen zou.

14 Dec.

Heden morgen om acht uur stoomde de eerste ambulance-trein van het slagveld binnen. Nu zag ik voor het eerst gewonde Boeren. Daar lagen dan de wakkere strijders voor recht en billijkheid, kalm en ernstig als het ware nog met een blos van tevredenheid op het gelaat. Zij hadden zich immers opgeofferd voor de vrijheid van erf en land, van vrouw en kind?

En al mocht het ook al zijn, dat zij uit 't leven moesten scheiden, al ware het ook, dat zij voortaan een verminkt lichaam moesten voortslepen, wat nood?

Als slechts het vaderland gered werd.

Het was o, zoo druk aan 't station.

Moeders en dochters, vrouwen en familieleden verdrongen elkaar, om te vragen naar man of vader, naar broeder of verloofde. 't Was een aandoenlijk tafereel! Zij, die

voor eenige dagen gezond heengingen kwamen terug in een toestand, die onze beschrijving te boven gaat. De meesten werden naar de stads Modelschool gebracht, die ook voor hospitaal was ingericht. Ook wij namen eenige, meest licht gewonden, op.

15 Dec.

Op dezen dag zag ik voor het eerst een Engelsch soldaat. Er kwam n.l. om tien uur een trein met Engelsche krijgsgevangenen binnen. Er waren er ongeveer 800, dat was dus een goed begin. Ze waren door de Boeren verrast, terwijl ze bezig waren, dezen om te trekken. Zij werden door de Afrikaanders gezien juist, terwijl zij den kleinen Majubaberg beklommen. Deze ligt op ongeveer 3 uur afstand van Ladysmith. De Engelschen waren er in groot aantal. Er werden er ongeveer 200 gedood of gewond, 800 gevangen genomen en de rest wist te ontsnappen. Op dezen zelfden dag bezochten wij het artilleriekamp of wel de kazerne. Het is een groot, ruim gebouw, geheel modern ingericht met ruime zalen en kamers. Ook werden wij in de ammunitiekamers gebracht.

Och, och, wat lagen daar een kogels, groot en klein. Ik had nooit gedacht daar zulk een voorraad te zullen vinden. Vandaar gingen wij naar het kamp, waar de Engelsche krijgsgevangenen gebracht waren. Het was een groote vlakke, tien minuten buiten Pretoria, omringd door zinken platen en prikkeldraad! De oppervlakte was geheel bedekt met tenten en huisjes van allerlei vorm.

Daar tusschen konden wij de Kaki's — zoo noemen de Boeren de Engelschen — zien loopen.

Van hier gingen wij naar het Volkshospitaal, een prachtig gebouw, ook geheel modern ingericht en omringd door een mooien tuin. Ik maakte daar kennis met een paar gewonde Boeren. De een was luitenant bij de artillerie en heette Dutois. Hij had het bij Modderspruit opgelopen. Een bombscherf had zijn been aan den bovenkant getroffen, waardoor hij een gecompliceerde beenbreuk gekregen had. Ook had hij een bombscherf tegen zijn zij gehad, juist op de plaats, waar

hij zijn revolver had hangen. De loop er van was geheel krom. 't Was gelukkig voor den man, dat de scherf juist daar gekomen was; ware 't even hooger geweest, ik zou niet met hem gesproken hebben. Hij was zeer opgeruimd en hoopte maar weer spoedig naar 't veld terug te kunnen keeren; doch dat zal nog wel wat duren.

's Avonds gingen wij nog even naar 't station. Er zou juist weer een trein met krijgers vertrekken. Zij werden uitgeleid door hunne vrouwen en moeders, die de geweren voor hen droegen. Er was een groote beweging, ofschoon alles heel kalm in zijn werk ging. Het afscheid was waardig en fier. Een stevige handdruk en een kus, vergezeld door de woorden: „Jullie moet maar banje Kaki's skiet hoor! en God zegen en gelei je!” Toen stoomde de trein weg. 't Was misschien een afscheid voor eeuwig.

16 Dec.

Ziezoo, eindelijk gaan wij dan naar 't veld! De trein staat gereed en zal zoo dadelijk vertrekken. Hij is prachtig ingericht, ook voor zieken en gewonden: wagens voor 't personeel, goederenwagens, ook ééne ingericht voor keuken, enz. Om 8 uur zet de trein zich in beweging. Overal een prachtige aanblik!

Bij de bruggen en kleine stations zien wij kleine wachten van Boeren, die ze moeten bewaken. Bij Heidelberg werden wij weer feestelijk onthaald; maar lang duurde het niet, want wij moesten voorwaarts, steeds voorwaarts! Ik had op deze reis nog een klein avontuur. Mijn kist met goed bevond zich natuurlijk in een goederenwagen. Daarin waren ook mijne sigaren. Ik kreeg lust een paar trekjes te doen. Toen de trein dan ook bij een station stopte, ging ik er spoedig uit om sigaren te halen. Pas ben ik in den wagen of er wordt gefloten en verder gaan wij. Daar zit ik te midden van de bagage. Nu ik zal afwachten, denk ik. Doch opeens hoor ik de bel voor het eten luiden. Nu, was goede raad duur. Juist stoomen wij een heuvel op en vermindert de trein in vaart. Van deze gelegenheid maak ik gebruik om er uit te springen. Plof, daar lig ik lang uit op de steenen en

bloed als een os. De trein stopt echter niet en nog bijtijds spring ik op de buffers van den wagen, waarin onze muilezels geladen waren. Op die wijze reed ik mee naar het volgende station, waar ik mijn eigen wagen weer opzocht!

Wat keek mijn reisgezelschap, toen het mij weer zag en wel in zulk een toestand! Men had gedacht, dat ik achtergebleven was. Ik kreeg een flink standje van onzen Chef Dr. Lingbeek en daarmede liep 't zaakje gelukkig af. Om 9 uur 's avonds stopten wij bij Standerton om daar den nacht door te brengen.

17 Dec.

's Morgens om 7 uur zetten wij den tocht voort, teneinde zoo spoedig mogelijk te Modderspruit te komen. Wij gingen door een tunnel, passeerden den grooten Majuba en kwamen ook voorbij Dundee, waar eenige dagen geleden hevig gevochten was. Vlak bij 't station zag ik de graven, waar de dapperen voor goed uitrustten van den strijd.

Ook het graf van onzen wakkeren landgenoot Dr. Coster werd mij gewezen. Men kan het bijna niet zien. Alleen een ruw houten kruis wijst ons, dat daar een man van beteekenis ligt. Maar och, hoeveel zijn er niet begraven, van wie niets overblijft dan een treurende familie, welke onbekend is met de laatste rustplaats van den geliefde.

Maar zoo is de oorlog.

's Avonds om 7 uur kwamen wij te Modderspruit.

18 Dec.

Wij hadden den nacht in den trein doorgebracht. Wat een drukte, toen wij ontwaakten! Overal in den omtrek klompjes Boeren, die op verkenning uitgingen of van de wacht — brandwacht zeggen ze — terugkeerden. Op een kleine heuvel lag het hoofdlaager onder Generaal Joubert. Veel tijd om te kijken hadden wij echter niet, daar er gewerkt moest worden. De paarden, muilen en ossen moesten in de eerste plaats ontladen worden. Nu, dat ging zoo heel moeilijk niet. Die lui waren ook blij weer eens in de frissche lucht te komen.

Den geheelen dag bleven wij nog op den trein; want er moest een huis gezocht worden, om een veldhospitaal in te richten.

19 Dec.

Het hospitaal is gevonden. Het ligt ongeveer een half uur van Modderspruit. Het was een boerderij van een Engelschman, die voor de Boeren gevlucht was. Het was een ruim gehouw met vijf kamers en daarbij nog twee bijgebouwen, melkhuizen genaamd. De zusters gingen het huis onmiddellijk opruimen en schoonmaken. Wij begonnen den trein te ontladen en moesten de kisten enz. naar het hospitaal vervoeren.

Ik werd gepromoveerd tot koetsier. Nu, ik moet eerlijk bekennen, dat een koetsier in Afrika niet te benijden is. De wegen zijn er slecht en ongelijk. Men heeft te doen met diepe slooten, die de Boeren *driften* en *spruiten* noemen. De dag liep goed af. Er werd niet gevochten, zoodat wij ongehinderd aan het werk konden blijven. Wij waren wat blij, dat de avond viel. Mijn handen deden mij pijn door het vasthouden der leidsels den geheelen dag.

20 DEC.

't Was een dag van hard en moeilijk werken. De thermometer wees 98° F. in de schaduw. Dr. Lingbeek, die met 't land en de natuur goed op de hoogte is, voorspelde onweer. En die voorspelling kwam uit. Tegen vier uur dreunde de grond van de donderslagen, die zich in het gebergte weerkaatsten. Natal is een prachtig land en daar waar wij ons bevonden, bergachtiger dan in Transvaal.

Toen 't onweer gepasseerd was, gingen wij verder, doch maakten de opmerking, dat 't niet frisscher, integendeel drukkender geworden was.

22 DEC.

Wij waren nu zoo ver heen, dat wij patiënten ontvangen konden. Een der kamers was ingericht tot operatiekamer, een tot apotheek. De andere werden bestemd voor zieken en gewonden.

23 DEC.

Op dezen dag hadden wij weder druk

werk. Wij maakten een kamp voor de gewonden en het personeel. Voor de eersten werden drie groote tenten opgericht en voor ons zes.

24 DEC.

Heden morgen werd voor 't eerst de polikliniek geopend. Het duurde niet lang, of daar kwamen de Boeren. De een had kramp in zijn pens — de Boer noemt zijn heele lichaam pens — en een ander in zijn kop. Ieder had wat. Zoo kwamen er ook een paar koortspatienten, die opgenomen werden.

't Is eigenaardig, hoe een Boer zijn ziekte bekend maakt. Hij begint met te vragen: „Waar is hier de Dokter?” Deze verschijnt en vraagt: „Hoe gaat het Oom?” *Oom* noemt men een Boer, die een baard heeft, *Neef* zegt men tegen iemand zonder baard of die nog jong is. De vrouw van een Boer heet Tante, de jongedames Nichtje. De Kaffers spreken van Baas en Klein Baas, van Moei en Klein Moeij.

Dit tusschen twee haakjes. Heeft de Dokter zich bekend gemaakt, dan zegt de Boer: „Dokter, het gaat maar banje slech. Ik hé hier zeer of daar”, net naar zijn kwaal is. Ik kon er niet genoeg naar luisteren; want 't klonk zoo heel leuk!

Deze dag en ook de beide volgende gingen verder kalm voorbij.

27 DEC.

Voor 't eerst gaat onze ambulancewagen uit, niet om gewonden te halen maar voor 't gemak der Boeren, om in een laager te gaan staan, zoo wat een uur van ons hospitaal.

Wanneer 't nu noodig is, is hij bij de hand.

Een van de verplegers, genaamd Bos, gaat mede om des noodig te helpen.

Veel drukte is er in de Boerenkampen nog niet. Men ziet ze zitten voor de tenten of rondom 't vuur, om hun potje te kookken en hun vleesch te braden. Er wordt veel over Ladysmith gesproken en ieder is vol verwachting. Men hoort niets anders dan: „Wanneer zullen we er zijn?” Nu en dan wordt de stilte afgebroken door een schot, soms van Long Tom, soms van de

Engelschen, die wel zoo beleefd zijn de saluutschoten te beantwoorden.

28 DEC.

Deze dag ging weer kalm voorbij. Wij oefenen ons ijverig in het paardrijden, wat zoo heel gemakkelijk niet is, vooral niet voor hen, die het nooit deden.

29 en 30 DEC.

Deze dagen leverden geen nieuws. Wij hadden nu 17 patienten, waaronder vijf gewonden.

31 DEC. 1899.

De laatste dag van 't jaar. Morgen begint er een nieuw. En toch is er één man, welke dien dag niet zal beleven. Precies twaalf uur lossen de Engelschen een saluutschot, dat door de Boeren beantwoord wordt. Een tweede van de Engelschen volgt, maar is noodlottig. De Korporaal van de Wacht, die juist zijn mannen bezocht en alles veilig bevonden had, ging een weinig liggen en wel tusschen twee klippen (steen). De bom kwam en trof hem in het midden, zoodat er weinig van over bleef. Het was vreeselijk het verminkte lichaam te zien. Op 20 pas afstands werden de stukken gevonden. De overblijfselen werden onmiddellijk naar ons hospitaal overgebracht.

1 JAN. 1900.

Op dezen dag verwijlde ik in den geest in het Vaderland, waar familie en vrienden elkaar „alle heil en zegen wenschte.”

Die eerste dag was voor mij niet zoo heel aangenaam. Ik kreeg het bevel om met twee kaffers een graf te delven voor het lijk, dat wij den vorigen dag opgenomen hadden. Om elf uur brachten wij den gesneuvelden ten grave in tegenwoordigheid van eenige familieleden en een groot aantal vrienden, die opgekomen waren om hun wapenbroeder de laatste eer te bewijzen. Hij moet een dapper krijgsman geweest zijn en laat eene weduwe en vijf kinderen na. Ach, hoevelen van die dapperen zullen er nog vallen en hoeveel wee en jammer zal er nog over Zuid-Afrika uitgestort worden.

De begrafenis was spoedig afgelopen.

Bij het graf werd gebeden en gezongen. De Boeren zijn een godsdienstig volk. Bij ons in het Hospitaal werd dien dag ook tweemaal kerk gehouden. Er kwam een Predikant uit het Hoofdlager. Hij preekte en sprak zijn gehoor moed in. Zoo gaat het in elk laager. 's Morgens wordt er eerst godsdienstoefening gehouden, soms ook nog 's avonds en des Zondags wel drie soms vier maal. Een predikant in Afrika heeft een moeilijke taak te verrichten.

4 JAN.

Het begint den Boeren te vervelen. Zij hebben niets te doen en tegen ledigheid kunnen zij niet.

In den morgen werd ik naar het Hoofdlager gezonden om een predikant te halen. Wij hebben in het hospitaal een man, een Duitscher, die ernstig ongesteld is. De Dokters vreezen het ergste. Bij deze gelegenheid maakte ik kennis met Generaal Joubert. Er werd juist krijgsraad gehouden. Ik kan niet zeggen, dat de generaal een heel prettigen indruk op mij maakte. Hij vroeg mij: „Is het een van mijn menschen of is het een uitlander?” Ik begreep daar weinig van; want ik meende, dat het allemaal zijn menschen waren, uitlanders of geen uitlanders. Maar, enfin, dacht ik, als hij maar eeu goede aanvoerder is, dan komt het er minder op aan. Maar, wat ik er van hoorde, dan mocht het wel zoo zijn. Men zei, dat Ladysmith al lang gevallen zou zijn, als generaal Joubert slechts gewild had. Of dat waar is, weet ik niet. Er wordt zooveel gepraat, vooral als men niets te doen heeft.

5 JAN.

Er worden plannen gemaakt om Roodrand en Platrand te bestormen, twee groote bergranden bij Ladysmith, waarvoor de Engelschen hunne fortten aangelegd hadden. Nu ik verlangde er ook wel naar iets te zien.

Wij maakten dien dag alles in gereedheid om als 't noodig was, zoo spoedig mogelijk op te kunnen trekken.

6 JAN.

Om 8 uur in den morgen hoorden wij

het kanon. Wij spanden onmiddellijk onze wagens in en voort ging het in vliegende vaart. Wij moesten drie kwartier rijden, voor wij er waren. De Pretorianen zouden Roodrand, de Vrijstaters Platrand bestormen.

De kanonnen dekten den aanval. Er werd van beide zijden vreeselijk geschoten. Het was voor mij een geheel vreemde en nieuwe gewaarwording de bommen door de lucht te hooren gieren.

Ik zat met Dr. Bierens de Haan in positie achter een stevige rand, van steenen opgeworpen. Wij lagen daar tot ongeveer 12 uur, toen onze hulp werd ingeroepen. Er was op ongeveer 100 pas van ons af een artillerist gewond. Wij hoorden met een, dat het stormen mislukt was en er veel dooden en gewonden waren. Maar helaas, voor 't oogenblik konden wij onze positie niet verlaten, zoo hevig werd er geschoten. Eindelijk waagden wij het te gaan en wij kwamen er goed door. Wel sprong vlak bij ons een bom, zoodat de modder ons in 't aangezicht spatte, wel hoorden wij de geweerkogels over ons heen gaan; maar wij werden niet gewond. En waar vonden wij de dappere kerels? Zij lagen in een sloot en konden er onmogelijk uitkomen. Het ging zoo voort tot 's middags vier uur, toen God hun ter hulp kwam. Er kwam een onweer opzetten, zooals ik nog nooit gehoord had. De regen liet niet lang op zich wachten en viel zoo dicht, dat men geen tien pas van zich af kon zien. En dat was gelukkig ook, want de Engelschen hadden juist plan gemaakt de Boeren te bestormen, hetgeen ze nu wel wilden laten. Deze laatsten maakten er gebruik van, om naar het Laager terug te keeren. Maar nu kwam ons werk aan. Zoo nat als een visch gingen wij voorwaarts, bijgestaan dan een Boerenambulance. Wij kwamen eerst voor een riviertje, dat sterk gezwollen was en fel stroomde, maar wij hadden niet lang den tijd om te twijfelen; want wij moesten hulp bieden en wel zoo spoedig mogelijk.

Weldra hadden wij een doorwaadbare plek gevonden. Wij droegen een rood kruis om den arm en een vlag aan een stok. Er werd nog voortdurend geschoten: doch dat

was voor ons niet zoo heel gevaarlijk, daar het van fort tot fort ging. Spoedig zagen wij de Engelschen met een witte vlag uit het fort komen. Wij kregen permissie om de dooden en gewonden weg te halen.

Wat zagen die Engelschen er mager uit. Het was wel te zien, dat ze niet te veel kregen. Niet lang duurde het, of wij zagen een groot aantal Boeren liggen, het gelaat ten hemel gekeerd, gevallen of gewond door hen, die den rampzaligen oorlog zijn begonnen. Het was voor den Engelschen gelukkig, dat zij zich zoo goed verschanst hadden, anders waren hunne forten door de Boeren genomen. Wij vonden de gewonden vlak tegen een schans. Het was akelig om aan te zien, hoe de Dum Dums hadden huisgehouden. Onder anderen viel mijn oog op een jongen man, wiens schouder geheel door zoo'n kogel verbrijzeld was. De uitgang was wel zoo groot als een mans vuist. Wij brachten de dooden naar de spoorlijn, waar wij ze den volgenden dag konden begraven. De gewonden werden voorzichtig naar het hospitaal gevoerd. Wij hadden dien dag 83 dooden en gewonden. Om elf uur 's avonds waren wij met een en ander gereed. Wij waren zeer vermoed, maar van slapen was geen sprake. Voortdurend stond mij het vreeselijke tooneel nog voor den geest.

7 Jan.

Er is nu vrij wat drukte in ons hospitaal. De zusters hebben het druk om de gewonden en zieken te verzorgen. Ik moet dezen dag in de operatiekamer helpen verbinden. Er komen voortdurend meer patienten.

8 Jan.

Er is een ambulancetrein gekomen, om de gewonden, die vervoerd kunnen worden, naar het hospitaal te Pretoria te brengen. Wij hebben het zeer druk. Ons hospitaal is ver van het station Modderspruit gelegen.

Het vervoer geschiedt met wagens.

9 Jan.

In de laagers heerscht groote drukte. De Boeren zijn nog een weinig ter neer gesla-

gen over den mislukten aanval op Roodrand en Platrand. Ook de Engelschen zijn zeer bedrijvig. Voortdurend hoort men schieten. Er worden door de Boeren vrijwilligers opgeroepen, om naar de Tugela te trekken. Nu, er doen zich genoeg liefhebbers op. Ook wij gingen er heen, niet denkende, dat wij zoo heel veel te doen zouden krijgen.

10 Jan.

De vijanden raken slaags. Er wordt hevig gevochten. Tegen den middag trekken de Engelschen terug, welke terugtocht weldra in een wilde vlucht ontvaard. De Boeren springen in de Tugela, maken 200 krijsgesvangenne en veroveren 10 kanonnen. Ik kan niet beschrijven, wat ik gevoelde bij deze eerste overwinning! Ik keek de gevangenen verheugd aan, maar zij sloegen de oogen neer, de moordenars. En toch waren zij slechts huurlingen, die in het vuur gedreven werden. De Engelschen leden dien dag zware verliezen. Er lagen omtrent 300 dooden en gewonden op het slagveld. Bedroevend was het, al het gekerm te hooren; want al war n 't Engelschen, 't zijn toch menschen. En ons bevel luidde geen onderscheid te maken. Ik heb menig dankbaar woord gehad, wanneer ik een stervende een dronk waters gaf of een gewonde verbond. Er werd een ordonnans naar de Engelschen gezonden, om hen te roepen voor hunne dooden en gewonden. Wij hadden het zeer druk met onze gewonden, welke 24 in getal waren, benevens 21 meest licht gewonde Engelschen. Een Mausegerweeer stelt wel iemand buiten gevecht, maar doodt niet zoo heel spoedig. Ik heb er gezien, die een schot door de longen hadden en na veertien dagen weer hersteld waren.

11 Jan.

Wij zijn op weg met onze gewonden. Het gaat zeer moeilijk: want het pad is slecht. Dikwijls hoor ik uit den wagen: „pijna, pijnna”, een uitdrukking die een Boer gebruikt als hij pijn heeft.

12 Jan.

Om 7 uur in den morgen bereiken wij

ons hospitaal. De gewonden worden spoedig uitgedragen en opnieuw verbonden. Onderweg is er één aan zijne wonden overleden, die wij begraven moeten. In ons hospitaal heerscht groote drukte. Om twee uur komen de krijgsgevangenen voorbij met de veroverde kanonnen. Negen er van zijn nog bruikbaar, het tiende is aan de loop beschadigd. Onder de krijgsgevangenen is ook de kapitein van de kanonnen, die door de nederlaag krankzinnig is geworden. Hij liep vooraan met een groot papier op zijn borst, waarop stond, wat hij was geweest en wat hij had verloren. Toen ik hem zag, kreeg ik medelijken met hem en dacht: „Wat is de oorlog toch een vloek voor de menscheid en wat zijn zij, die hem uitlokken duivelen in menschengedaante.

13 Jan.

Ik was al vroeg op; want er kwam weer een trein om patienten te halen. Ik gevoel mij lang niet lekker; want ik heb last van dissenterie, een ziekte, die hier veel voorkomt, als een gevolg van het gebruik van slecht drinkwater en daar had ik voldoende van geprofitteerd. Dien ten gevolge moest ik de volgende dagen het bed houden.

16 Jan.

Ik ben in zooverre weer hersteld, dat ik opstaan kan. Maar och, hemel wat ben ik verzwakt. Maar, enfin, dat zal wel weer beteren. Ik moet nog wel streng dieet houden, maar eieren en melk zijn hier genoeg te krijgen.

17 Jan.

Er wordt alle dagen gevochten, zoodat wij druk werk hebben. De Engelschen probeeren Ladysmith te ontzetten. Zij trekken nu langs de Jula op, maar dat gaat niet zoo gemakkelijk. Zij worden steeds met verlies teruggeslagen. Doch 't was voor de Boeren ook moeilijk. Een oude Boer, die ons zijn gewonden zoon kwam brengen, vroeg ik: „Wel, Oom hoe gaat het voor?“ „Bes“ zegt hij, „het gaat maar banje mooi. Die Engelschen, hullie is net as sprinkhane. Een mensch verjaag hullie den eenen dag en den anderen kom

hullie weer terug. Als die ding zoo deur gaat, is ik maar bang, dat hullie zal een dag deurbreek. Maar ons zal hoop, dat God zoo nie wil, nie. Maar als Hij zo wil, kan een mensch er nie veul an doen, nie.”

18 Jan.

Er wordt hevig gevochten. De Boeren moeten hunne positie „Spionkop verlaten. De Engelschen zijn er nu in. Maar dat is zoo heel gemakkelijk niet gegaan. Zij zijn gevallen als korenhalmen voor de zeis des maaiers. Het bombardement duurt nacht en dag voort, de aarde dreunt als bij een aardbeving. Het is ontzettend, maar het is oorlog. Er moeten toch menschen gedood worden. Menschen, die elkaar nooit iets misdreven hebben, worden vermoord als het wild gedierte des velds.

19 Jan.

Een dag van vreugde was 't heden. In den nacht hebben de Boeren Spionskop bestormd en hernomen. 't Is een verschrikkelijk gevecht geweest. Meer dan 2000 gewonden en dooden liggen op 't slagveld. 't Gekerm is ontzettend, om aan te hooren. 't Is eenvoudig niet te beschrijven. Er is bij ons ontzettend veel werk aan den winkel. We hebben geen tijd om iets te gebruiken en dan moet je nog wel ongesteld wezen.

20 Jan.

Ik moet morgen met een trein zieken en gewonden naar ons hospitaal. Nu, het is maar goed ook, dat ik wegga: want ik ben lang niet lekker en heb een beste koorts.

21 Jan.

Om elf uur kwamen wij in het hospitaal aan. De zieken worden te bed gelegd en 't duurt niet lang, of ik ga er ook maar op.

Dokter Lingbeek onderzocht me en schreef mij een drank voor, van welks gebruik ik wel wat op scheen te knappen. Er wordt vreeselijk gevochten. Voortdurend hoort men het gedonder van het kanon en het knetteren der geweren. De ambulances rijden af en aan evenals de treinen. Te

Modderspruit heerscht groote drukte, waar- van ik veel hoor, maar weinig zie. Ik heb een ontzettende hoofdpijn en een hevige koorts.

22 Jan.

Ik ben zoo ziek geworden, dat ik weinig weet van hetgeen er rondom mij heen gebeurt. Dr. Lingbeek heeft mij onderzocht en constateerde typhouse koorts en malaria. Ik moet zoo spoedig mogelijk naar Pretoria, om in het Volks Hospitaal opgenomen te worden. Om 3 uur in den middag vertrok ik met den trein. Drie pleegzusters brachten mij weg. Van de reis herinner ik mij niets meer. Alleen staat mij voor, dat ik te Pretoria ben aangekomen.

Van de volgende dagen staat mij niets voor, daar ik geregeld buiten kennis lag.

1 Febr.

Gelukkig gevoelde ik mij nu wat beter, Ik deed onderzoek naar den toestand van den oorlog maar ik kwam weinig te weten. Vertellen, daarvoor was ik te zwak en het lezen was mij verboden. De koorts wilde mij maar niet verlaten en de geheele maand Februari en een groot deel van Maart bracht ik geregeld op het bed door.

20 Maart.

Op dezen dag mocht en kon ik weer zoo wat het bed verlaten. Ook mocht ik voor het eerst weer wat voedsel gebruiken.

Men begrijpt, dat 't een feestdag voor mij was, als men weet, dat ik al dien tijd van wat melk geleefd had.

Maar loopen, daarvan was volstrekt geen sprake. Ik was hulpeloos gelijk een kind, ik die vroeger zoo sterk was. Maar, enfin, ik hoopte, dat een en ander gauw terecht zou komen. Midden in den nacht van 20 op 21 Maart werd ik omstreeks een uur wakker door een hevige pijn in mijn been, zoo erg, dat ik het uitschreeuwde. Om 9 uur kwam Dr. Kolf, die mij gedurende mijn ziekte behandeld had. Ik moest rust houden, zeide hij en kreeg ijs op het pijnlijke been. Dat duurde ongeveer een weeklang. Toen verminderde de pijn, maar het been

bleef zeer dik. En wat het gekste was, ik kon er niet op staan. Alle kracht was er uit, het was geheel verlamd. Als ik van bed opstond en mij verplaatsen wilde, dan moest ik op twee krukken rondscharelen. Een en ander was het gevolg van oververmoeidheid, de koorts en natheid, waarbij ook een val van een paard het zijne toegebracht had. Wel, wel, wat had ik het land!

Al mijne makkers waren te velde en ik kon hier op krukken rondspringen. Maar aan alle dingen komt een einde en zoo ook aan mijn leed. De pijn verminderde en langzaam voelde ik de krachten in mijn been terugkeeren. Eindelijk den 3den April werd ik ontslagen en ging ik naar ons hospitaal in de Meisjesschool. Ik was daar werkzaam met Dr. Mooiman in de Operatie- en in de Verbandkamer. Naar het veld kon ik nog niet. Och, och en hoe was het daar veranderd, naar men mij vertelde. De Engelschen waren doorgelopen, hadden Ladysmith, Kimberley en Mafeking ontzet en trokken steeds voorwaarts. Wie had zulks ooit kunnen denken.

En wat speet het mij, dat ik nooit ons hospitaal te Modderspruit weer zou zien. Hoeveel waren er in al dien tijd gevallen, en zouden er nog moeten sneuvelen. Ik bleef tot 20 Mei te Pretoria. Intusschen waren twee nieuwe dokters uit Holland gekomen. Een van hen, Dr. Pameijer zou te velde gaan met de ambulance van Dr. Bierens de Haan, die intusschen onze chef geworden was en te Pretoria bleef. Ik werd uitgekozen om mee uit te trekken. Nu ik wilde niets liever dan dat. Nu zou ik de kogels weer hooren fluiten en nieuwe avonturen opdoen.

Intusschen waren de Engelschen de Vrijstaat doorgetrokken en stonden nu bij „Vereeniging”, een dorp op de grenzen.

25 Mei.

Daar mijn dagboek verloren gegaan is en de drukte voor ons aankwam, kan ik onmogelijk van *dag tot dag* vertellen, maar zal — ten minste voorloopig — een geregeld verhaal van mijne ontmoetingen geven.

Op dezen datum dan werden onze wagens,

muilen, paarden, enz. op den trein geladen. Wij gingen 's avonds op reis en om 7 uur waren wij te Elandsfontein, waar wij moesten wachten. Kwaadwilligen hadden de lijn opgeblazen, zoodat wij niet verder konden. Het was gelukkig, dat wij niet verder gaan konden, want anders was er van ons niemendal terecht gekomen.

Om één uur was de weg weer hersteld, en om vijf uur kwamen wij bij Kliprivierstation. Weldra waren onze wagens afgeladen en ons trekvee ingespannen. Wij maakten daar kennis met nog twee Docters die zich bij ons aansloten. Wij trokken dien avond door tot bijna aan de Boerenstellingen. Spoedig hadden wij ons bivak opgeslagen en een Kaffer om water uitgezonden. Weldra brandde een lustig vuur en stond de koffieketel op. O, wat voelde ik mij gelukkig, dat ik weer in 't veld was. Wij zaten dien avond heel laat te praten over Holland, maar het meest over den oorlog. Daarna gingen wij toch eindelijk te bed, ik zal 't ten minste maar zoo zeggen. Twee Dokters kropen in een ambulancewagen en Dokter en ik er onder. Wij voegden ons dicht bij elkaar; want het was ontzettend koud, en het vroom aardig. Omstreeks vier uur werd ik wakker door paardengetrappel. Ik vloog onder mijn wagen vandaan, om te zien, wat er te doen was. 't Was erg donker, maar weldra zag ik een klompje ruiters, en wel Boeren. Ik vroeg, wat er te doen was.

„Wie is jij?” vroeg een der ruiters. Ik antwoordde, dat ik er een van de Hollandische Ambulance was.

„Span dan maar in, want die Engelschen, hullie kom, hullie is deurgebroken.”

Ik vroeg, of ze ook positie gingen innemen, maar ik kreeg ten antwoord:

„Ik is nie kommedant, nie. Ga maar na ons dien kommedant en vraag maar voor hem. Ons moet trap en ons zal net zoo lang trap, dat die Engelschen ons verlaat en dan is die ding klaar.”

De man was zeker niet in zijn zin. Hij knorde ten minste maar wat.

„Die Engelschen”, zei hij nog, „vechten durf hullie nie, maar wel omtrekken met hul groote macht.”

Dit zeggende reed hij weer verder, en het was voor mij het beste weer naar de wagens te gaan. De Kommandant kende ik niet en 't was mij te donker, om hem te zoeken. Ik ging daarom maar spoedig terug. Aangekomen waren de heeren Dokters opgestaan en onze Kaffers ook, die bezig waren in te spannen.

Ik zadelde gauw onze paarden op en weldra gingen wij op marsch, de ruiters achterna. Ook kwamen de kanonnen voorbij, alles ging door elkaar en weldra was het een algemeene vlucht. Om zeven uur v. m. kwamen wij aan Kliprivierstation, waar wij den vorigen dag waren afgestapt. Juist ging de trein weg en werd het station in brand gestoken.

Wij spanden even uit, om de trekdieren te laten eten, en ook wij moesten den inwendigen mensch wat versterken. Wij maakten gauw wat koffie en havermeelpap, braadden een stuk vleesch en ons ontbijt was klaar. Wij moesten ons ontbijt spoedig nuttigen, want alles ging ons voorbij. Het scheen, dat de Boeren niet meer te houden waren; want ze vluchtten maar steeds door. Een afdeeling sloeg den weg naar Johannesburg in; maar wij bleven op het groote pad doorrijden. Wij gingen over Vlakfontein en Olifandsvallei. 's Avonds kwamen wij te Elandsfontein. Wij trokken er doorheen en kampeerden ongeveer tien minuten van het dorp. Het was omstreeks zeven uur 's avonds, dat wij uitspanden. Er werd nog wat vuur gemaakt en eten gekookt, maar veel trek was er niet; want wij waren te vermoeid. Wij haalden nog wat hout uit een huis, dat daar dicht bij stond en toen het vuurtje lekker brandde zocht ieder zijn slaappleats op. Wat was het dien nacht koud en het vroom, dat het knapte. De dokter en ik sliepen weer onder den wagen. Wij hadden tegen de kou een dekzeil over ons getrokken; maar het beviel ons toch slecht; want het was toch koud en zoo benauwd. Maar, enfin, de nacht ging toch om en de Engelsche lieten ons met rust. Na, in den morgen, eerst wat koffie gekookt en gedronken te hebben, gingen wij weer op weg. Die weg was vol van vluchtende Boeren. Lang duurde het niet, of wij hoor-

den het kanon bulderen, niet van den Boer, maar van den Engelschman. De Boeren deden niets als vluchten, nergens was positie voor hen. Er was geen tegenhouden aan. En waar moest het heen? Iedereen vroeg zulks en kreeg tot antwoord: „Ik weet glad nie. Ik denk, ons ga na Pretoria en ons zal daar positie vat.”

Maar *hoe* ging het? De wegen waren erg droog en vol stof, zoodat men geregeld in een stofwolk reed van rood zand. Men zag er uit, neen, om niet te beschrijven. Wij leken net Roodhuiden, in plaats van Witmenschen, zooals de Kaffers zeggen.

Wij trokken den geheelen dag zoo wat door. Wel spanden wij nu en dan wel eens uit, maar dat duurde slechts kort. Wij hoorden steeds:

„De Engelschen kom! De Engelschen kom!”

's Avonds om 8 uur spanden wij uit te Kaalfontein, waar zowat het geheele leger van de Boeren gekampeerd was. Het was me daar een drukte van belang, vooral bij de eenige put aldaar, waar de menschen elkaar leterlijk verdrongen om wat water.

Met groote moeite vervoerden wij ook een keteltje vol. Op water gelek de brei echter heel weinig, 't leek wel modder. O, hoe graag hadden wij ons gewasschen, maar wie kan hem dat lappen zonder water? Wij begaven ons dus ongewasschen ter ruste. Mijne oog en mijn aangezicht brandden mij geweldig van het stof en de zon; want het was buitengewoon warm geweest dien dag en dan moet je nog al dien tijd in den zadel gezeten hebben. Om ons te vertroosten gingen wij maar spoedig slapen. Toen wij den volgenden morgen ontwaakten, was er van het heele laager niets meer te bespeuren. Van een Boer, die daar dicht bij woonde vernamen wij, dat het laager om 2 uur in den nacht opgebroken was, omdat er spionnen gekomen waren, met de tijding, dat de Engelschen in aantocht waren. Dat bericht was echter gelukkig niet waar, want anders waren wij gesnapt geworden en dat wilden wij liever niet. Op onzen verderen tocht zagen wij hier en daar brandende en rookende hoeven, wel een bewijs, dat de Engelschen toch niet heel

ver weg waren. Ook hoorden wij voortdurend schieten. Dat deden de Boeren die voor Johannesburg positie genomen hadden. Daar werd dien dag hevig gevochten, maar door de overmacht der Engelschen gedwongen, moesten zij terugtrekken.

Zij verloren 27 man, terwijl de Engelschen 1300 man aan dooden en gewonden hadden. Maar wat beteekende dat voor een vijand die 44000 man sterk is, terwijl het aantal Boeren omstreeks 6000 bedroeg. De Engelschen hadden 83, de Boeren 18 kanonnen. Toch gaven ze Johannesburg niet zoo spoedig over. Tot zelfs in de stad werden de Engelschen gedood. Het was een waar bloedbad. Wij kwamen dien avond om half zeven doorvermoeid te Pretoria aan, tegelijk met de vluchtende Boeren. Het was een groote drukte.

Alles liep door elkaar en van alle kanten hoorden we: De Engelschen komen! Daar werd gehuild en geschreeuwd, het was een ware bende. In Pretoria had ik het geluk mij weer eens te kunnen baden. Men begrijpt, hoe ik daarnaar verlangde, als men weet, dat ik mij al dien tijd niet gewasschen had. Ik zag er dus mooi uit! Nu, hier kon ik mijn schade inhalen, want ons hospitaal was goed van badkuipen voorzien. Den dag na onze aankomst was ik al weer vroeg op om onze zaakjes voor vertrek in orde te maken. Waar wij echter heen zouden gaan, wist niemand. Om elf uur ongeveer hoorden wij opeens een rumoer van wat ben je me. Wij naar buiten om te zien, wat er was. Ik zag een menigte menschen, die zich spoedden naar de gouvernementen pakhuisen, waar alle voorraad van koffie, suiker, enz. bewaard werd. Het was daar een groote verwarring, er werd gevloekt en gescholden en de suiker en koffie lagen bij groote hoopen zoo maar op de straat. Ieder wou er het zijne van hebben. Er waren er, die met 4, 5 en 6 man aan een baal stonden te trekken, totdat deze door midden scheurde en de inhoud natuurlijk op den grond viel.

Zoo'n standje kon natuurlijk niet zonder ongelukken afloopen en 't was goed, dat wij erbij waren. Zoo zag ik b. v. een vrouw, die een baal suiker op het hoofd kreeg en

onmiddellijk dood was. Ook moest aan verscheidenen, die door een slag of stoot gewond waren, geneeskundige hulp verleend worden. De politie moest krachtig optreden om de menigte tot rust te brengen. En wat was de reden? „Morgen is die Engelschen, hier en dan vat *hij die ding*. Waarom kan ons het niet vat?” Zoo vertelde men ons. Nu daar was wel wat van aan. Maar aangezien ieder het meest wou hebben, liep de boel door elkaar.

Door de politie werden nog drie gewonden naar ons hospitaal gebracht. Toen wij daar terug waren, moesten wij er aan denken zoo spoedig mogelijk onze biezen te pakken, daar de Engelschen elk oogenblik konden komen. Er werd afgesproken, dat alle gewonden, die vervoerd konden worden naar een ambulance-trein gebracht zouden worden. Te Nooitgedacht aan de Oosterlijn zou dan een hospitaal opgericht worden. Dit geschiedde dan ook. Dr. Bierens de Haan bleef met vijf zusters te Pretoria om de patienten, die niet vervoerd konden worden te blijven verplegen. Wij zouden met onze ambulance naar Waterval Onder gaan en daar afwachten, wat er gedaan moest worden. Dienzelfden avond vertrokken wij. Den volgenden morgen kwamen wij er aan en bleven daar drie dagen. Toen kregen wij bevel naar Machadodorp te trekken, waar de regeering zich gevestigd had. Intusschen waren de Engelschen Pretoria binnengekomen en namen een afwachting houding aan. Zij meenden, dat nu de oorlog wel geëindigd zou zijn. Maar mis hoor! Hij zou nu eerst recht beginnen. Het tweede bedrijf nam een aanvang.

Wij bleven 17 dagen te Machadodorp, doch hadden niet veel te doen, er geschiedde al heel weinig. Vervolgens vertrokken wij naar Middelburg, waar een klein hospitaal was. Wij vonden er 17 patienten, meest gewonden. Het was van het Afrikaansche Roode Kruis en daar de dokters er niet konden zijn, werden wij heengezonden.

Gedurende de twaalf dagen, die wij er waren, viel er niet veel voor. Intusschen begon er bij de Engelschen die om P. gekampeerd waren beweging te komen en men verwachtte een grooten slag. Wij trok-

ken op naar Balmoraal en sloten ons aan bij Generaal Ben Viljoen. Hij is een flink generaal, die zeer gezien is en het volle vertrouwen van zijne manschappen bezit. Zijn vrouw en dochter zijn in de gevangenis te Johannesburg opgesloten. De eerste had niet willen zeggen, waar haar man was en toen men haar wilde dwingen hem te schrijven, dat hij de wapens neerleggen zou, omdat de oorlog nu toch geëindigd was, had zij den Engelschen hun onbetamelijk gedrag verweten.

Wij bleven twee dagen te Balmoraal en trokken toen op naar Donkerhoek. 's Avonds kwamen we daar aan en namen onmiddellijk positie. En nu gingen de poppen aan het dansen. 't Morgens in de vroege begon het al. De Engelschen trokken voorwaarts, maar de Boeren waan er ook nog. Donkerhoek is een hooge bergrand in de nabijheid van Pretoria. 't Is er vol met diepe klooven. Hoeveel Engelschen er dien dag vielen, weet ik niet te zeggen, doch ik zag ze voortdurend in de diepte tuimelen. Wij hadden dien dag 12 gewonden en 5 dooden, dus dat ging nogal en de Boeren hadden hunne positie behouden. Om vijf uur hield het schieten op. Men zag toen niets als ambulancewagens rijden. Den volgenden morgen om vijf uur begon het al weer. Doch even als op den vorigen dag behielden de Boeren hunne posities. Maar wat was dat op den volgenden morgen? Wij werden verast door het bulderen van een kanon rechts van ons en even later hoorden wij 't ook links van ons bulderen. In den nacht waren de Engelschen van positie veranderd. Maar de Boeren hadden ook niet stil gezeten. Zij hadden in den nacht hooge schansen opgeworpen, zoodat de Engelschen weinig konden aanrichten. Ook schoten zij zeer slecht. De meeste bommen barstten ver over de positie der Boeren. Doch 's middags om 2 uur hoorde men de kreet: „De lansiers! De lansiers! De Engelschen hadden versterking uit Pretoria ontvangen en nu ging het er geducht op los. Lang konden de Boeren het niet uithouden. Ze moesten achteruit en werden voortdurend door de Engelschen onder een kruisvuur gehouden. En toen aan 't retireeten. Onze muilen waren niet inge-

spannen, zoodat er heel wat tijd verliep, voor wij klaar waren. Wegrijden konden wij niet meer. Er werd rondom ons hevig gevochten, man tegen man. Geschoten werd er niet meer. De lansiers gingen ontzettend te keer. Een officier riep voortdurend: „Steekt hen dood! Steekt hen dood!” Toen het gevecht geëindigd was, kon ik mij niet begrijpen, dat er niet meer Boeren gevallen waren. Er lagen 13 dooden, allen door de lansiers doorboord, en 18 gewonden. De Engelschen hadden gedurende de dagen, die er gevochten waren, volgens opgaaf van een Engelschen dokter 1737 gewonden, die allen naar Pretoria vervoerd werden. Hoeveel dooden zij hadden, wist hij niet. Nu, dat kon hij ook niet weten. Ze waren zoo maar in gaten gestopt, zoo met wat aarde en steen bedekt en klaar was het. Onze gewonden werden allen opgenomen en wij konden de Boeren weer achterna trekken. Bij Donkerspruit ontmoetten wij ze weer. Zij hadden daar weer positie genomen. Zij verkeerden niet in een opgewekte stemming. Doch toen er 's avonds kerk gehouden was, ging het weer beter en waren moed en vertrouwen teruggekeerd. In den loop der week werd er weinig gedaan. De Engelschen waren tot de positie der Boeren vooruitgetrokken en wachtten er op, of de eersten ook een uitval zouden doen. Doch zij konden lang wachten. De Boeren lagen er veilig en goed en konden zoo weer wat op hun verhaal komen, evenals hunne paarden. Donkerspruit is een riviertje, dat zich in de Olifantsrivier ontlast. Aan den kant van Pretorie bevinden zich prachtige bergen, waarin de Boeren zich lang konden schuilhouden. Doch op den duur kon dat zoo niet blijven. Op een goeden morgen — wij zaten juist te breakfasten — werden wij opgeschrikt door een bom, die over onze hoofden ging en op een honderd pas afstands barstte. Dat gaf een drukte in het laager! De wagens werden direct ingespannen, de paarden gezadeld en voort gingen de Boeren in de richting van den vijand. Onmiddellijk gingen wij en de andere wagens ook op 't pad; want het werd nu wel wat gevaarlijk daar te blijven. Nu, de bommen bleven dan ook niet lang uit, maar de Boe-

ren zijn veel te vlug in 't verplaatsen van hun laager, zoodat de Engelschen er niet veel aan hadden. 't Was slechts kruut en lood vermorsen.

Lang bleven de Boeren hier echter niet in positie, daar de Engelschen hen begonnen om te trekken. Toen begon de vlucht weer. Wij hadden dien dag vier licht gewonden. Wij trokken terug op Balmoraal, doch na verloop van een week gingen wij weer vooruit naar Donkerspruit. De Engelschen, die na het vorige gevecht teruggetrokken waren, konden natuurlijk ons verblijf aldaar niet dulden, en na een gevecht, dat zoowat den geheelen dag duurde, moesten wij weer terug. Intusschen was het avond geworden, donker en koud.

Onze wagens hadden wij vooruitgezonden en wij kwamen met het Commando achterop. Het ging gestadig aan. Op eens vallen mijn paard en ik in een kuil. Was het een *good* dier geweest, het zou waarschijnlijk niet gebeurd zijn, doch het was oud en bijzonder moe. Bovendien was het den geheelen dag onder het zadel geweest. Toen wij samen overeind gekomen waren en ik eindelijk weer opklom, was het Commando al ver voor. Ik hoorde in de verte nog slechts een geruisch. Toch zou ik mijn makers misschien nog ingehaald hebben als mijn rosinant hetzelfde ongeluk niet weer gekregen had. En ja, toen hetzelfde zich nog een paar maal herhaalde, verkoos het arme dier liever te blijven liggen. Dat ging toch ook niet en ik hielp het overeind. Doch het te bestijgen, daaraan was geen denken en ik besloot er maar vóór te gaan loopen. Zoo kuierde ik een uurtje voort en zag en hoorde niets meer. Het was zoo donker, dat men geen hand voor de oogen zien kon. En koud, dat het was! Eindelijk besloot ik eens een lucifer op te steken om te zien; of ik wel op den rechten weg was. Goede hemel, ik was verdwaald! Wat zou ik nu beginnen? Mijn paard was doodmoe en ik niet minder. Op een verkeerd pad te wezen en dan niet te weten of men voortgaande bij vriend of vijand aanlanden zal, dat is alles behalve plezierig. Nadat ik nog zoowat een paar uur voortgesukkeld was, dacht ik er over, om maar wat op 't gras te gaan

slapen; maar spoedig begreep ik, dat zulks de dood was. Ik zette mij neer om met mijzelf te beraadslagen, toen ik in de verte een licht bespeurde. Nu kreeg ik weer hoop en ging op weg. Maar och, wat duurde het lang, 't was net of 't steeds verder van mij afging. Maar 'tonzekere, bij wie ik aanlanden zou! Waren 't Boeren, Engelschen of Kaffers? Na nog een poos met mijn paard voortgesukkeld te hebben kwam ik in de nabijheid, en kon door 't licht van het vuur een hut met eenige wagens onderscheiden. Weldra bespeurde ik, dat 't een ambulance en wel een Russische was. Bij het vuur zaten twee Kaffers, die 't lekker opstookten. Ik trad nu onbevreesd nader. De Kaffers hadden nog wat thee in hun keteltje, die spoedig verwarmd werd. Zij gaven mij ook een paar beschuiten. Toen ik wat gegeten en gedronken en mijn paard verzorgd had, besloot ik eens naar een slaapplek uit te zien; want het was te koud om bij het vuur te slapen. Van de Kaffers kreeg ik een paar dekens en trad onbeschroomd de tent binnen. Ik deed het zoo stil, dat niemand wakker werd. Wat keken de bewoners bij 't ontwaken vreemd op een vreemdeling in hun tent te vinden. Ik vertelde den dokter mijn wêdervaren, die het heel leuk vond en blij was, dat ik zoo goed terechtgekomen was.

Ik ontbeet mee, kreeg een lekkere sigaar en maakte mij juist tot vertrekken gereed, toen ik een troepje Boeren zag naderen. Ik vroeg hun, waar 't Commando was. Zij vertelden mij, dat het drie uur van hier gekampeerd was, maar weer dezen kant op kwam. Zij waren als verkenners vooruitgezonden. De dokter kon nu ook wel weer inspanssen en terugkeeren. Hij was gekomen om ons te helpen, doch kon nu de terugkomst van het Commando wel afwachten. Ik bleef daar ook en om negen uur ongeveer kwamen de Boeren voorbij. Weldra zag ik ook onze wagens met Dr. Pameijer arriveeren. Wij waren blij, dat we elkaar weer heelsheids ontmoetten. De dokter was zeer ongerust geweest, maar enfin, dat was nu weer voorbij. Wij trokken dien dag voort en kwamen tegen den avond weer te Balmoraal. Het Commando ver-

toefde hier ongeveer een week en trok toen op naar Witrand. Hier trachtten de Engelschen door te breken. Ware dit geschied, dan waren de Boeren ingesloten. Om elf uur 's avonds rukten wij op. Ik voorop met een lantaarn, om te kunnen zien of wij den weg hielden. Al spoedig raakten wij de Boeren kwijt, maar hielden het spoor vrij. Toen wij ongeveer een uur of drie waren voortgesukkeld en juist voor een kleinen bergrug kwamen, dien wij over moesten trekken, hoorde ik opeens vlak naast mij: „Halt”. Ik zag op, richtte mijn lantaarn naar den kant, vanwaar 't geluid kwam en ontdekte een man in Boeren-costuum met een revolver op mij gericht. Ik vroeg, wie hij was en wat hij wilde. Toen hij mij Hollandsch hoorde spreken, liet hij zijn revolver zakken en sprak: „Ik hoor, dat gij een Hollander zijt, nu ik ben er ook een”. En toen vertelde hij mij, hoe het kwam, dat hij zoo ruw was opgetreden. Hij behoorde tot de Johannesburg-politie en was dien avond uitgetrokken. Op de plaats gekomen, waar wij ons nu bevonden, was zijn paard geschrikt en had hem afgeworpen. Doch eer hij het dier weer goed en wel beet had, was het Commando hem ver vooruit. Hij had zijn hoofd wat bezeerd en was wat duizelig gebleven. Als er zoo iets gebeurt, dan wordt er bij de Boeren volstrekt geen notitie van genomen. Je moet maar zien, dat je weer meekomt. Hij was toen weer opgestegen. Doch in plaats van vooruit en dus de Boeren achterna te gaan, ging hij precies den weg op, dien hij afgekomen was, totdat hij ons zag komen. Hij dacht, dat wij Engelschen waren, wat voor hem gelukkig bleek, niet waar te zijn. Hij bleef nu maar bij ons. Toen het begon te dagen spanden wij uit, om onze muilen en paarden wat te laten grazen en meteen te overleggen, wat wij moesten. Daar wij het spoor van ons Commando gehouden hadden, trokken wij na een paar uur van rust weer verder. Om tien uur hoorden wij het eerste schot, maar het was nog ver af. Wij reden daarom maar voorwaarts. 's Namiddags om vijf uur ongeveer kwamen wij bij de Boeren en dus ook onze vriend, die zich bij

zijn landgenooten aansloot. Er was den geheelen dag gevochten, doch daar de Boeren een goede positie ingenomen hadden, was er slechts één gewonde. Om bij hem te komen moesten wij over een bultje. Toen wij er zoo wat bovenop waren, konden de Engelschen ons toch zóó maar niet laten trekken. Ze wilden toch ereis een bom op ons afzenden. Maar zij hadden er weinig aardigheid van, daar hij op zoo wat vijftig pas van ons af, sprong. De muilen, door het geraas eenigszins geschrikt, liepen daardoor weer wat vlugger. Het was dus niet zoo heel erg. Toch deed het mij echter plezier, dat er geen tweede kwam. Wij kampeerden dien nacht dicht bij Witrand in een Doornbosch. Ik was wat blij, dat ik mij te slapen kon leggen. Ik was zelfs te moe, om te eten. Wij hadden 17 uur aan één stuk doorgereden en als men dat doet, dan verzeker ik ieder, dat de honger geheel en al verdwenen is. Laat iemand zulks maar eens probeeren. 's Morgens vroeg begon het weer. Wij trokken voorwaarts om positie in te nemen. Er werd hevig geschoten. Wij kregen order van den Commandant om op te trekken. Er waren drie gewonden. Ik reed met mijn wagen onder den rand door. De Dokter was al vooruit. Juist wilde ik een kleine drift overtrekken, toen er een bom kwam, die twee muilen raakte en mijn wagen geheel vernielde. Wat moest ik beginnen? Ik sneed gauw de riemen door en joeg de muilen terug. Dat ging niet zoo spoedig als ik wel wilde; want het regende bommen. Intusschen was de Dokter ook teruggekomen, omdat hij niet wist, waar ik bleef. Ik ging naar het huis genaamd „Witpoort”, om te zien of daar ook een wagen te krijgen was, maar tot onze teleurstelling was er geen. Wat moesten wij nu doen? Er lagen gewonden en wij konden ze niet opnemen. Juist kwam er een Boer aan, genaamd Hermans, die ons meedeelde, dat er weer twee gewonden waren. 't Was toen tien uur in den morgen. Ik vertelde den man, dat onze wagen vernield was, en wij nog geen anderen hadden. Hij zeide mij, dat hij er nog één had en wij dien wel konden krijgen,

doch hij woonde wel zes uur rijdens weg. Maar hoe zouden wij daar komen? De weg was door de Lydithbommen als omgeploegd en niet te begaan. De Engelschen hadden de Boeren eene beweging zien maken en dachten nu, dat zij hier waren. De bommen barstten in zoo grooten getale in onze nabijheid, dat wij duizelig werden van de lydith. In de pas genoemde woning waren nog vijf vrouwen, eene moeder met vier dochters. De man en twee zoons waren in den strijd. Het was aandoenlijk en hartverscheurend de weelachten der meisjes aan te hooren over het lot van vader en broeders, die op een half uur afstands vochten, als zij tenminste nog niet gesneuveld of gewond waren. De moeder echter zeide niets. Zij keek strak en stijf vóór zich met *gebalde* vuisten. Als de meisjes snikten en schreiden, sprak zij: „Julie moet niet huil nie. God, Hij zal die ding wel maken, zooals Hij wil.” Het schieten was soms zoo erg, dat de kogels over 't dak kwamen rollen. Eindelijk bedaarde het wat en konden wij aanstalten maken, om een wagen te krijgen. Na gepleegd overleg ging de Dokter naar de gewonden en ik met Hermans om een wagen. 't Was geen gemakkelijk werk om de muilen voort te drijven. 's Avonds om tien uur ongeveer kwamen wij op de plaats onzer bestemming. Ik zou daar een half uur vertoeven. Mijn muilen en mijn paard kregen voer en ik zelf werd ook niet vergeten. Men bood mij koffie en brood aan, en 't smaakte mij overheerlijk; want ik had den geheelen dag nog niets gegeten. Ik deed mij uitmunten te goed; want ik wist niet, wanneer ik weer iets zou krijgen. Men leert in den oorlog van alles, ook *vooruit* eten; want men weet niet, wanneer men weer in de gelegenheid komt iets te gebruiken. Het zou toch best kunnen zijn, dat mijn maag den volgende dag tevergeefs om ondersteuning vroeg. Toen het half uur verlopen was, spande ik in. De wagen was wel niet zeer doelmatig; maar wij konden er toch mee klaar komen. Ik vroeg of hij gesmeerd was en kreeg een bevestigend antwoord. Ook gaf men mij een schroevendraaier en een fleschje olie. Ik

bond mijn paard voor den wagen en voort ging het toen. Het was gelukkig niet zoo heel donker, daar de omtrek verlicht werd door het *grasbranden*. De Boeren staken het in brand, om beter te kunnen zien waar de Engelschen waren, daar hun kleeding van kleur gelijk is aan de kleur van gedroogd gras. Is 't nu zwart gebrand, dan kan men den vijand goed zien komen. Na een paar uur gereden te hebben, begon ik op te merken, dat mijn wagen piepte. Ook kon ik mijn muilen bijna niet voort krijgen. Misschien zijn ze moe, dacht ik, ofschoon ik dat niet van ze gewend was, daar het nog jonge dieren waren. Ik hield stil en moest eens zien wat er aan haperde. Doch hoe schrikte ik, toen ik aan de eerste bus greep. Zij was gloeiend warm. Nu, ik zou maar wachten, tot zij wat afgekoeld was. Maar toen ik daarna wilde beproeven de schroef los te draaien, ondervond ik, tot mijn schrik, dat de schroevendraaier er niet op paste. Wat nu gedaan? Ik stond op een bult, ver van water en in een onbekende streek, met een wagen, die bijna in brand stond. Ik nam spoedig een besluit, spande mijn muilen uit en bond ze aan den wagen. Daarna sprong ik te paard en reed naar de plaats terug, om te vragen, of er ook een schroefhamer was of zoo iets. Eindelijk kwam ik er aan. Ik bonsde tegen de deur, en spoedig vroeg men, wie ik was en wat ik wilde. Ik vertelde, hoe 't er bij stond.

„Ja”, riep de man, (Heimans was thuisgeblever om vrouw en kinderen en huisraad naar Middelburg te brengen), „ik hê banje jammer met je: maar ik hê niet anders.”

En daar moest ik mij maar mee tevreden stellen. Nu, lang praten deed ik niet. Ik ging maar weer spoedig terug en vond gelukkig mijn wagen nog op dezelfde plaats. Daar was ik zeer blijde mede. Ik liet mijn paard loopen en ging een uurtje slapen. Van de koude wakker geworden, moest ik overleggen, wat te doen. Ik besloot heel langzaam vooruit te gaan. Misschien kwam ik wel huizen voorbij, waar men mij helpen kon. Doch, alles vergeefs, hoor. Eindelijk kreeg ik een inval. Ik nam een

ijzeren hoepel, brak dien in kleine stukjes en voegde die tusschen den schroevendraaier. Na lang sukkelen kwam ik er mee klaar en dat was goed ook; want ik kon niet verder. Na den wagen gesmeerd te hebben ging ik weer op weg: want ik had nog wel twee uur te rijden voor ik bij den dokter was. Het ging nu vrij goed, en mijn muilen hadden er ook schik in. Ik kreeg de randen al in 't gezicht, waar wij den vorigen dag in positie gelegen hadden. Op eens zag ik een groote klomp Boeren vliegensvlug dwars over het pad rijden. Ik had geen tijd ze aan te spreken en ging daarom mijns weegs. Maar wat was dat, daar in de verte? Ik bespeurde een kar met een roodekruisvlag er op. Waar moest die heen? Mijn nieuwsgierigheid werd spoedig bevredigd: want ik bemerkte dat het de dokter was. „Terug! Terug!” riep hij. Ik vroeg niets, doch deed, wat mij bevolen werd. Ik zou spoedig genoeg weten, wat het was.

Na zoowat een uur gereden te hebben, hielden wij stand en met ons de Boeren. Nu begon ik te begrijpen, dat wij aan het loopen waren. De dokter vertelde mij, dat de Engelschen doorgebroken waren op de plaats waar ik hem gisteren verlaten had. En daar hij bang was, dat ik er weer heen zou gaan, was hij mij tegemoet gekomen. 't Was goed ook, want anders zou ik zoo pardoos in de handen der Engelschen gevallen zijn. Dien dag gebeurde er weinig en werd er bijna niet gevochten. Onze gewonden waren medegenomen en werden in een huis ondergebracht.

Na verloop van twee dagen trokken wij naar ons lager terug. In al dien tijd hadden wij 12 gewonden en 8 dooden. De verliezen der Engelschen kon ik niet te weten komen: maar zij moeten vrij groot geweest zijn: want hunne ambulancewagens reden maar al af en aan. Wij brachten onze gewonden naar Balmoral, onder behandeling van Dr. van der Groot, ook een dokter van de Hollandsche ambulance. Wij bleven daar zoowat een week, toen wij naar Belfast terugtrokken en nog al haastig ook. De Engelschen waren bij Uitbank doorgebroken en daarom moesten wij spoed ma-

ken, wilden wij niet worden afgesneden. Wij trokken over Middelburg. Wij troffen heel slecht weer. Op den eersten dag stormde het zoo, dat wij geen hand voor de oogen zien konden, vanwege het stof. Wij gingen slechts moeilijk voort en waren vijf dagen onderweg.

Het regende bijna aanhoudend, wat wel vreemd was, daar het dit hier in den winter hoogst zelden doet. Daarbij was het 's nachts ontzettend koud. Ik was tot op het lichaam toe zoo nat, alsof ik pas uit het water kwam. Droge kleeren had ik niet bij mij. Ik was dus voor mijn plezier uit. Wanneer wij 's avonds kampeerden, was ons eerste werk een vuur aan te leggen om ons te drogen en te verwarmen. En dan, na gegeten te hebben, werd het tijd naar een slaapgelegenheid uit te kijken. Was men nu dicht bij een huis, dan vlijde men zich daar maar neer, hetzij op wat stroo of op den grond. Men moest maar niet naar de wandluizen kijken en ze niet voelen ook: want dan deed men geen oog toe. Maar och, een mensch gewent aan alles en daaraan dus ook. Eindelijk kwamen wij op onze plaats van bestemming aan. Belfast is een klein dorp. De bewoners zijn meest in dienst der Z. A. S. M. Ook zijn er in de nabijheid steenkoolmijnen, die ontgonnen worden. Het was er ontzettend koud. Het is het hoogste punt van Transvaal. Ik was maar blij, dat we het verlaten konden. Wij trokken naar Machadodorp. Halverwege tusschen Belfast en Machadodorp hadden de Boeren positie genomen. Als de Engelschen hier doorbreken wilden, dan zou er terdege gevochten moeten worden.

Het was daar een natuurlijke vesting. Niet lang duurde het of de Engelschen waren er ook: doch zij lieten niets van zich hooren. Wel zag men voortdurend treinen heen en weer rijden, die maar steeds troepen en kanonnen aanbrachten.

Op den 15den Augustus evenwel begon er beweging te komen. De Engelschen waagden een uitval, doch werden met groot verlies teruggeslagen. Doch zij gaven den moed nog niet op. Den volgenden morgen werd het nog eens beproefd: maar uit een andere richting. Weer werden zij terugge-

slagen. Nog een derde maal met hetzelfde gevolg. Wat was dat een verschrikkelijk gevecht. De Engelschen liepen tot viermaal toe storm; doch moesten telken terugtrekken. De laatste maal werden zij door hun eigen kogels gedood en vielen bij hoopen. En hoe groot waren onze verliezen dien dag? Zes licht gewond en twee tamelijk, nog niet eens gevaarlijk. Het verlies van de Engelschen aan dooden en gewonden werd op 5000 geschat. Het is bijna niet te gelooven, als men nagaat, dat er van de Boeren slechts acht gewond waren. Men moet echter niet vergeten, dat dezen gedekt waren en de Engelschen op het kale veld lagen. Bovendien trof iedere kogel zijn doel. 's Avonds om elf uur kreeg ik nog een jongen Boer bij mij, met een wondje aan zijn hand. Hij was 15 jaar oud.

„Hoe gaat het?” vroeg ik.

„Het gaat banje goed. Ons hé maar banje kwaai gehad. Ik he vandaag 300 patronen verschiet en 60 revolverkogels. Het was maar goed, ja, dat de Engelschen teruggingen: want onze ammunitie was op. Ons hé eerst ons geweerkogels verschiet. En toen die op waren en hullie toch weer kwam, moest ons hullie met de revolvers aanvallen.

Maar hullie kon toch nie bij ons kom nie. Ons positie was te sterk. Ik hè ze schiet op twee pas van mij af. Maar hullie was banje kwaai vandaag. Hullie zal nie maar zoo terugkom, nie.”

Doch den volgenden morgen begon het lieve leven alweer. De Engelschen trachten nu hun vijand af te matten door hem geen rust te gunnen. Het stond geen oogenblik stil. Waar moest dat heen? Wij zonden de gewonden, die wij kregen met den trein naar het hospitaal te Machadodorp. De dag van den twintigsten zal ik nooit vergeten. Den geheelen nacht van negentein op twintig werd er geschoten. En hoe de Engelschen het hadden uitgevonden begrijp ik nog niet: maar zij richtten het vuur aanhoudend op het zwakste punt der Boerenstelling. Dat was de positie van de Johannesburg Politie. Hun fort was zoo wat 100 pas lang en het meest vooruitgeschoven. Er werden niet minder dan veertig

kanonnen op het fort gericht. Het was verschrikkelijk om te hooren. De aarde dreunde, als bij een aardbeving. Wij stonden met onze wagens gereed, om, als 't noodig was, direct te hulp te kunnen komen. Onze kanonnen deden het ook goed. Er waren twee Lang Toms, vier Armstrongkanonnen en drie Maximes. Maar wat hielp zulks tegen zoo'n overmacht? Ik had nooit kunnen denken, dat er nog één man levend uit zou komen. Het gebulder bleef aanhouden tot ongeveer vier uur 's middags. Toen zag ik vijf man te paard te voorschijn komen; maar op dat oogenblik barstte er een bom boven hunne hoofden, waardoor drie hunner gedood werden, evenals hunne paarden. De Engelschen konden hen zien vertrekken. Als er één schaap over den dam gaat volgen er meer. Zoo was het ook hier. Onze kanonnen begonnen te zwijgen. Ook die der Engelschen. De laatste stormden voorwaarts en wij achterwaarts. Ik ging met een kar bespannen met zes muilen, om te zien of er ook nog wat te redden was en ik had het geluk nog twee menschen te vinden, die onder het terugtrekken gewond werden. Het waren twee broeders, die samen een Maxime bedienden. Het stuk was totaal bij hen vandaan geschoten. De jongste van hen had een bomscherf in zijn gezicht gekregen, waardoor hij zijn halven neus was kwijtgeraakt. Hij bloedde geweldig. De tweede had een kogel door zijn been gekregen, die ook zijn paard gedood had. Het werd meer dan tijd, dat wij voortkwamen; want de Engelschen rukten vlug op. Om zeven uur waren wij te Machadodorp, waar wij onze gewonden, 13 in getal op den trein deden, om naar het hospitaal te Nooitgedacht vervoerd te worden. Van de 80 man, die in de positie geweest waren, kwamen er zoo wat 40 uit, die geen letsel bekomen hadden. Ook hadden wij 12 licht gewonden 28 dooden en gewonden waren er achtergebleven. Er waren nu nog ongeveer 40 manschappen over van het dappere corps politiemannen, dat voor den oorlog 800 man telde. Er heerschte in Machadodorp een groote drukte. Geheele troepen Boeren kwamen voorbij. Zij trokken meteen maar

door. Waarheen? Dat wist niemand. Wij dachten, dat de oorlog nu wel eindigen zou. 's Avonds om elf uur verlieten wij Machadodorp, teneinde naar Lijdenburg of Waterval Onder te gaan. Zekerheid bestond er niet.

De Engelschen hadden meer plezier dan wij, zoo leek het tenminste; want zij brandden vreugdevuren. En wat had het hun toch niet gekost, om door te breken, minstens 10000 man. Volgens opgaaf van een Fransch officier hadden zij den laatsten dag 7536 Lyddietbommen op de Boerenstellingen verschoten. Wij zetten onze marsch voort tot ongeveer twee uur na middernacht. Toen spanden wij uit, om nog wat te kunnen slapen. Het was zeer koud en het regende onophoudelijk. Om vier uur gingen wij weer voorwaarts. Lang duurde het niet, of wij hoorden de Engelsche kanonnen alweer. Ze waren al in Machadodorp. Onze kanonnen namen ook stelling in, maar dat was meer om de achterhoede te dekken. Het was een groot commando, zoowat 5000 man sterk en onder leiding van J. Viljoen. Wij hadden last gekregen om maar door te trekken, terwijl de dokter bij de kanonnen achterbleef. Wij zetten de reis voort en spanden uit te Helvetia, waar wij hoopten wat te kunnen rusten en ons eten klaar te maken. Maar jawel, dat leek zoo. Pas waren wij gezeten, om eens lekker te eten, toen een Engelsche bom ons kwam verwittigen, dat het nog geen tijd was. Hij barstte in een plantage op ongeveer 100 pas afstands. Alles kwam in beweging, de wagens werden ingespannen, de paarden opgezadeld en voort ging het weer. In alle haast had ik ons maal, bestaande uit een pot met pap en wat gebraden vleesch, in een deken gewikkeld en in een hoek van den wagen neergelegd. Dan kon er geen stof bijkomen en het bleef nog warm ook. Wij trokken door tot wij op een hooge heuvel kwamen, waar wij een prachtig vergezicht hadden. Maar nu bemerkten wij meteen, dat wij te ver doorgereden en al mooi op weg waren naar Lijdenburg. Het commando ging een ander pad op en wel naar Waterval Onder. Terug konden wij niet meer, want wij waren al zoo goed als

afgesneden. Wij besloten dus maar naar Lijdenburg door te gaan, evenals een gedeelte van het laager. Na een tocht van vier dagen kwamen wij te Lijdenburg, waar wij het commando van L. Botha aantroffen, waarbij wij ons aansloten. Na hier eenige dagen vertoefd te hebben, werd ons gevraagd, of wij met commandant Beijers mee wilden door 't Boschveld om zoo te komen te Pietersberg. Commandant Beijers was pas aangesteld. Hij zou met 70 man, zes wagens en onze ambulance dien tocht wagen. De dokter had spoedig toegestemd en den volgenden morgen, dien van den zesden September gingen wij om half zeven op weg. Langs een mooi pad kwamen wij om negen uur te Krugerspoort. Lijdenburg, vanwaar wij gingen is een mooi, gezond gelegen dorp, Krugerspoort, waar wij kwamen is zeer klein. Het bestaat uit zoowat twintig huizen. Toch was er een vrij groote winkel, gehouden door een Engelschman. Nu, er bleef weinig in. Alles konden wij gebruiken, evenals onze makkers, de Boeren. 's Avonds om zeven uur hervatten wij den tocht en kwamen na een moeilijke marsch van drie en een half uur te Doornkop, waar wij bleven kampeeren. Den 7den September waren wij al vroeg op de been, om onze ezels te zoeken, die in den nacht losgebroken waren. Eindelijk vonden wij ze en om negen uur werd de tocht voortgezet. Het pad was zeer moeilijk en langzaam slechts gingen wij vooruit. Na veel sukkelen kwamen wij om twee uur ongeveer te Hoorigstad. Nu, dat is me het stadje wel. Er staat één huis. Vroeger waren er natuurlijk meer; doch wegens de daar steeds heerschende koorts was alles uitgestorven of weggetrokken. Men zou 't een stad van bouwvallen kunnen noemen. Den volgenden morgen om drie uur trokken wij verder tot acht uur en rustten tot een uur. Daarna marcheerden wij nog een paar uur, om dan weer op 't pad te gaan. Zoo ging het dagen aanéén. Het was een ellendige tocht. Op 15 September kwamen wij bij den grooten Olifantsberg, waar wij overheen moesten. Maar hoe? Wij zagen er zeer tegen op; maar enfin, het moest. Wij wilden en zouden er over. Eerst moes-

ten wij beginnen een weg te zoeken. Toen wij meenden dien gevonden te hebben, begon de tocht. Drie muilen en omtrent zestig man trokken een wagen. Op die manier moesten wij er op komen. Om vijf uur begonnen wij de beklimming. Wij hadden gewacht tot de avond viel, omdat het op den dag te warm was. Wij vorderden voetje voor voetje en om elf uur bereikten wij het eerste plateau. Toen was het onmogelijk verder te gaan. Mensch en dier waren te afgemat. Het ergste was, dat wij geen water hadden. Voor ons zou zich dat wel schikken, maar het speet ons geweldig voor onze dieren. Den volgenden morgen, om drie uur spanden wij weer aan en gingen door tot zeven uur, steeds klimmende, maar gelukkig niet zoo heel steil. Toen kwamen wij op eene vlakte. Wat rondzoekende vonden wij gelukkig water. Dat was een uitkomst! Na lekker gedronken te hebben, begonnen wij wat eten klaar te maken. Om vier uur zetten wij onzen tocht voort. Wij reden eerst over eene vlakte, waar hier en daar een boom stond. Toen kwamen wij weer aan een hoogte, gelukkig de laatste. Om 9 uur waren wij er op. Hé wat was het daar koud! En geen druppel water te vinden. Om vier uur den volgenden morgen vervolgden wij onze reis. Wij dachten nu, dat het gemakkelijker zou gaan; maar ja wel, dat leek zoo. Van boven af tot het eerste plateau ging het nog al; doch toen wij om vier uur weer inspanden en op een steilte kwamen, moesten wij wachten tot den anderen dag. Gelukkig was daar water genoeg en ook voldoende gras. Bovendien was er volop wild, zoodat wij aan vleesch geen gebrek hadden. Den volgenden morgen waren wij al vroeg bezig met boomen te kappen, teneinde die achter de wagens te kunnen binden. Het was onmogelijk om zóó maar naar beneden te gaan. De ezels werden op twee na uitgespannen en toen ging het naar beneden. Maar hoe? Ik dacht, dat er geen spaan van terecht zou komen. Als een wiel voor een steen kwam, ging deze nog eerder naar beneden, zoo steil was het. Om negen uur gingen wij naar beneden en om elf uur spanden wij

uit tot 4 uur namiddags. Daarna ging het weer vooruit tot 7 uur. Toen waren wij aan de laatste laagte, waar wij besloten dien nacht te kampeeren. Het was daar nu wel niet zoo heel plezierig, wijl men wel eens bezoek krijgt van leeuwen, jakhalzen en al dat gespuis meer. Wij waren dus verplicht den geheelen nacht een vuur te onderhouden en ons ledergoed op te bergen. Het eerste werk den volgenden morgen was weer boomen kappen, waarna wij weer begonnen te dalen. Het ging alles zonder ongelukken en om elf uur kwamen wij bij Olifantsrivier. Wat was dat eene verrassing! Daar lag de prachtige stroom voor ons. Hij was hier ongeveer 30 Meter breed en wij moesten hem doorwaden. Het was Zaterdag, toen wij er kwamen en wij besloten hier tot Maandag te blijven, teneinde wat uit te rusten. Er was volop gras en de dieren hadden ook wel wat rust noodig. En ofschoon 't moeilijk was de ezels te laten loopen, besloten wij toch zulks te doen. Wij bevonden ons n.l. in een groot, bijna onbegaanbaar bosch. Er stonden boomen, die wij met ons tienien niet omvademen konden. Het waren meest wilde vijgenboomen. Ook troffen wij er veel doornge- was in. Er werd geloot, wie er op de ezels passen zou. Ik lootte gelukkig vrij. Wij keken de wagens goed na, draaiden de schroeven, die wat los gegaan waren, weer vast en toen besloot ik den tijd te gaan dooden door wat te visschen. Ik fabriceerde een vischhoek van een stopnaald, deed er als aas een stukje vleesch aan en ging op de vischvangst. Heel erg gelukkig was ik niet. Na verloop van vier uur had ik vier visschen gesnapt, van ongeveer een voet lang. Zij smaakten zoowat als bij ons de paling en heeten braber. Maandag morgen om 6 uur maakten wij ons gereed om verder te gaan en een doorwaadbare plek te vinden. Wij werden aangegaapt door een massa Kaffers, die met gretige blikken naar onze voorwerpen keken. Ik ruilde een vernikkeld lepeltje voor een klein varken. Ik deed dus geen slechte ruil. Het vet van dit diertje zou ons goed te pas komen, als wij eens vetkoeken wilden eten, die ze hier stormjagers noemen. Om 7 uur

kwamen wij aan een doorwaadbare plaats. 't Is een heel stuk werk, om met al de bagage er goed en wel door te komen. Wagen voor wagen moesten wij overbrengen. Wij liepen naast de muilen om ze aan te drijven. Op die wijze moesten wij viermaal heen en terug. Om negen uur waren wij over. Het is gemakkelijk te begripen, dat ik door en door nat was. Bovendien was ik zoo schor geworden door het schreeuwen tegen onze ezels, dat ik geen geluid geven kon.

Toen wij over waren, hielden de Boeren, eer te gaan slapen nog kerk. Wij daarentegen waren te vermoeid om nog langer wakker te blijven en begaven ons spoedig ter kooi. Den volgenden morgen om drie uur ging het laager op marsch. Wij bleven nog tot zeven uur. Wij hadden n.l. een viervoetig dier geschoten, dat heel veel gelijkt op onze koe en volwassen bijna zoo groot is. Wij wilden het eerst slachten, voor wij opbraken. Zijn vleesch smaakt heerlijk, vooral in spek gebraden. Om tien uur kregen wij hetlaager weer te pakken. Toen spanden wij uit tot 's middags vier uur; want het was ontzettend warm. Er waren er verscheidene, die door de koorts geplaagd werden, hoofdzakelijk veroorzaakt door de beten der muskieten, die hier in grooten getale waren. Den volgenden morgen zetten wij den tocht weer voort en hielden halt aan de Tijgerspruit. Ik wilde mijn geluk nog eens beproeven met de vischvangst. Visch zou nog eens afwisseling brengen in ons maal. Nu, ik was dan al heel gelukkig. Ik ving er verscheidene, waaronder één van ongeveer 82 c. M. lang. Juist wilde ik weer ophalen, toen de Kaffer, dien ik meegenomen had, verschrikt schreeuwde: „Baas, baas, pas op, daar is een krokodil. Daar is die pad en daar komt hij!”

Ja, waarlijk, daar kwam hij. Nu, ik moet bekennen, dat ik niet heel erg op zijn gezelschap gesteld was. Hij kwam met zijn kop boven en dook dan weer naar beneden. Een boer, die daar juist aankwam loste nog een schot op hem, maar kon hem niet trefen. Nu, ik maakte, dat ik bij mijn wagen kwam met mijn buit, die ik ging braden, en waarin wij lekker smulden. Iederen

morgen trokken wij weer een stukje verder, om 's namiddags uit te spannen, tot wij eindelijk aan den grooten Houtboschberg kwamen, waar wij voor 't eerst weer eens huizen zagen. Onze reis had zoo drie weken geduurd. Genoemden berg moesten wij overtrekken. Voorloopig echter brachten wij 't niet verder dan tot de groote Lataba, waar wij bleven rusten en wachtten tot er nog meer Boeren gearriveerd waren; 't was daar zeer boschrijk. Voor ons was 't jammer, dat wij daar geen vischje konden snappen. Toen wij goed uitgerust waren en het laager weer zoowat compleet was, begonnen wij den grooten Houtboschberg over te trekken. Dat ging niet zoo gemakkelijk, want de helling was zeer steil. Wij hadden vier uur werk, om op het eerste plateau te komen. Daar hadden wij een schoon gezicht over het bosch beneden ons. Op het plateau stroomde een beekje, met lekker flink water. Na gerust te hebben klommen wij weer hooger en bereikten tegen den avond het tweede plateau. De weg was hier minder steil. 's Avonds bereikten wij de hoogte en bleven daar overnachten. 's Morgens om drie uur gingen wij dalen. Dat ging vrij goed; want wij vonden een pad, door het gouvernement aangelegd ten dienste van de postwagens. Twee dagen later kwamen wij te Hijdelberg.

Wij waren zeer in onzen schik, dat we eindelijk weer eens dorp op onzen weg tegenkwamen; want wij kregen zoo wat aan alles gebrek. De wagens moesten gemaakt worden, de ezels en paarden beslagen.

Hunne pooten waren op den steenachtigen bodem doorgelopen. De Burgemeester van het dorp was een Hollander, Heemstede Obelt genaamd. Wij werden door genoemden heer uitmuntend ontvangen en voortgeholpen. Wij ontvingen voer voor onze dieren en eten voor ons zelve, bovendien nieuwe tuigen en een wagen, zoodat wij geheel ingespannen waren. Na verloop van drie dagen namen wij afscheid en trokken naar Pietersburg, waar wij veertien dagen bleven om ons boeltje verder op te knappen. Hijdelberg is een klein, hooggelegen dorp, zeer gezond. Pietersburg is mooi

en gaat ontzettend vooruit. Men heeft er zeer groote winkels. Toen wij er kwamen was men bezig een nieuw gouvernementgebouw op te trekken, waar wij onder dak gebracht werden. Toen onze tijd verstreken was, gingen wij op reis naar Warmbad langs een mooien weg. Er loopt van Pietersburg een spoorweg naar Pretoria, waarvan wij dikwijls gebruik maakten. In eerstgenoemde stad was het zeer moeilijk voedsel te krijgen. Wij moesten ons behelpen met mais en vleesch, wat ons wel eens wat zwaar in de maag lag. Koffie en thee was er zoo min als suiker. Toen wij te Warmbad kwamen en alles besteld hadden, draalden wij niet een bad te nemen. Het water komt uit twee bronnen. Dat uit de eene is koud, dat uit de andere warm. Spoedig hoorden wij ook, waar de Engelschen zich bevonden. Zij waren bij Elandsrivier gekampeerd en hadden een maand geleden op onze plaats gelegerd. Na verloop van een paar dagen trokken wij een stukje terug naar Tweefontein, waar wij den 6den November 1900 aankwamen. Wij kampeerden daar in dichte bosschen. Het was daar een mooie natuur en aan water geen gebrek. Wij bleven daar een maand en ik kreeg in dien tijd een koorts, die wel zes dagen aanhield. Toen was ik weer zoo goed als genezen. Op slot van rekening werd het daar toch wel een beetje vervelend, zoo alle dagen hetzelfde. Wij konden wel op de jacht gaan, want er was wild genoeg; doch de lust tot jagen ging er ook uit. Bij dag was het snikheet en 's nachts ijskoud. Doch wij moesten daar wel blijven om onze dieren. Onze paarden waren zoo vermagerd en verzwakt, dat ze bijna niet meer voort konden. Doch daar de zomer op komst was, begon het gras al aardig groen te worden.

Er viel dagelijks veel regen en het onweerde soms verschrikkelijk. Doch gelukkig kwam er eindelijk aan onze gedwongen rust een einde. Op 6 Dec. trokken wij van Tweefontein naar Rustenburg. Het was een gevaarlijke en moeievolle tocht, maar wij stelden vertrouwen in onzen Generaal. Het commando was nu aangegroeid tot 2000 man met twee kanonnen. De generaal had de Zoutpansburgers en Waterbergers opge-

commandeerd, hetgeen niet zoo gemakkelijk gegaan was. Het zijn goede vechters, vooral als zij in hun eigen district zijn.

Onze reis ging uitstekend, totdat wij op een goeden nacht tegen een boomstam aanreden, waardoor een disselhooft brak en de as verbogen werd. Wij konden dus niet verder en het commando trok door. Met veel moeite en inspanning herstelden wij onzen wagen en haastten ons toen om de Boeren weer in te halen. Om drie uur ongeveer kwamen wij op een plek, waar wij de kluts kwijtraakten. De sporen liepen niet door en de weg was versperd door omgekapt boomen. Wat moesten wij doen? Er liep links nog een pad, maar zouden wij dan terecht komen? Juist kwam er een Kaffer aan, die ons mededeelde, dat wij dien weg maar moesten nemen. Tot zijn spijt deden wij dat evenwel niet. Wij ruimden de boomen weg en trokken toen verder. Na verloop van een paar uur haalden wij 't laager weer in. Wij kampeerden dien nacht bij Hypsheerkop. Den volgenden dag werd de weg voortgezet en tegen den avond bereikten wij Elandsrivier. Wij konden haar echter niet overtrekken, omdat zij gezwollen was. Wij wachtten tot den volgenden middag drie uur, toen het water wat gezakt was. Ofschoon met heel veel moeite, gelukte toch de overtocht. Onze ezels zwommen met de wagens achter zich naar den anderen oever. Na een paar uur gerust te hebben togen wij 's nachts om twaalf uur weer op marsch en trokken vlug verder. Onderweg verloren wij nog een paard. Door oververmoeidheid kon het niet verder en gaf den geest. Zoo gingen dagen en dagen voorbij, vermoeiend voor ons allen, wegens den slechten weg vol klippen en gaten, en de steilheid van de oevers der rivieren, welke wij moesten doorwaden. Eindelijk kregen wij het Magaliesgebergte in het gezicht.

Wij hadden vier patiënten, die aan koorts leden, mee te voeren. Deze hadden natuurlijk niet veel genoegen in dien tocht. Ook ik verlangde naar den tijd, dat we weer eens een poosje rust zouden krijgen.

Het werd meer dan tijd, dat ik mijn ondergoed eens kon wasschen. Ook dat der patiënten en de windsels hadden een goede

beurt verdiend. Als een patient verbonden moest worden, dan werd het windsel als het vuil was, onmiddellijk uitgewasschen. Wij moesten met onze verbandmiddelen heel zuinig zijn, want er waren er niet meer te krijgen en de oorlog kon nog wel heel lang duren. Wij hadden nu zeven dagen aan één stuk voortgemarcheerd, en gingen nu langs het pad, waar de La Rey twee dagen geleden een convooi had overrompeld, dat van Pretoria naar Rustenburg trok. Het waren 250 wagens, alle geladen met levensmiddelen en kleeren. Men had, na ze verwoest te hebben, genomen, wat men noodig had en de rest in brand gestoken. Wij trokken dus den geheelen nacht langs nog smeulende wagens, wat een prachtig, doch droevig gezicht opleverde. 's Morgens om zeven uur spanden wij uit, om wat kost klaar te maken. Maar het betekende niet veel. Geroosterd vleesch was de hoofdzaak.

Echte koffie of thee hadden we ook niet meer. Er werd wat maïs gebrand en vervolgens fijn gewreven, en dat was onze koffie. Dit gruis, afgetrokken, had wel de kleur van koffie, doch de smaak? Ik zal er maar niet van vertellen.

Was er wat melk en wat suiker in geweest, misschien zou het vocht dan drinkbaar zijn geweest. Enfin, het leefde toch en dat was voorloopig genoeg. Na verloop van een paar uur werd bevel tot vertrek gegeven; waarheen? Niemand wist het. Wel begrepen we, dat we het Magaliesgebergte over moesten. Nu, dat was zoo heel gemakkelijk niet; want het was zeer steil. En als men daarbij nog weet, dat onze ezels dood af waren, dan begrijpt men, dat wij slechts langzaam vorderden. 's Morgens om elf uur waren wij eindelijk boven en hadden daar een prachtig vergezicht. Rustenburg konden wij heel goed zien en ook de kampen van de Engelschen, die er omheen lagen. Om vier uur waren wij het gebergte over, waar ik niet rouwig om was. Aan den voet werd halt gehouden. Niet lang duurde het of het vuur brandde helder op en weldra kookte ons potje. Daarna gingen wij wat slapen, want wij waren zeer vermoeid. Dat duurde echter niet heel lang; want om

tien uur werden Dokter en ik gewekt door een ordonnans van den generaal, die ons meldde, dat er een groot Engelsch kamp te Nooitgedacht ontdekt was, een kleine paar uur van de plaats, waar wij ons bevonden, en dat wij om twee uur vertrekken moesten. Hoewel ik in mijn schik was, dat er weldra aangevallen zou worden, had ik toch maar liever gehad, dat ze daarmee nog een paar dagen gewacht hadden, tot wij wat uitgerust zouden zijn. Maar dat ging nu eenmaal niet. Wanneer wij nog een dag wachtten, zouden de Engelsche spionnen ons waarschijnlijk ontdekken en dan werden wij gesnapt. En in den oorlog is 't altijd beter aan te vallen dan aangevallen te worden. Zoo gezegd, zoo gedaan. Om twee uur trokken de Boeren op, na eerst gebeden te hebben. De wagens bleven achter. Die zouden later wel komen. Wij vereenigden ons met De la Bey, die van den eenen kant aanvallen zou; terwijl ons commando zulks van boven doen zou. Het kamp stond aan den voet van den berg. Om half vier kwamen de onzen voor het eerst met de Engelschen in aanraking. Zij hadden er niet op gerekend; maar daar ze goed verschanst waren, begonnen zij alda te vuren. Er ontwikkelde zich een hevige gevecht; maar de Boeren wisten niet van wijken. Ze stormden steeds voorwaarts en vochten als leeuwen. Het eene fort na het andere werd door hen genomen en op vijf uur in den morgen van den dertienden Dec. waren de Engelschen uit alle forten verdreven. Drie honderd man waren er krijgsgevangen gemaakt en drie honderd gedood of gewond. Toen stormden de Boeren op het kamp aan en openden een moorddadig vuur. Wel schoten de Engelschen nog terug, maar zij waren zoo in de war, dat ze niet wisten, waar ze heen moesten. Ze liepen radeloos door elkaar. Er waren 700 paarden in het kamp, doch zij waren zoo ontdaan, dat ze die dieren in den steek lieten en te voet vluchtten. Veel tijd tot kijken had ik echter niet, want wij hadden het te druk met de gewonden, zoowel Engelschen als Boeren. Nooit heb ik verschrikkelijker gevecht bijgewoond. Wij waren verheugd over den uitslag, maar

ach, wat een ellende toch! Wij moesten de gewonden weer naar beneden dragen, wat een geducht werk was. Wij werden daarbij geholpen door de Boeren en de Engelsche krijgsgevangenen. Wij telden dien dag 67 gewonden en 15 dooden. Het verlies der Engelschen werd op ongeveer 700 man geschat. Dat beteekende nog al zoo iets. Hun ambulance was in het kamp gebleven, maar zij kregen verlof hunne dooden en gewonden weg te halen. 's Middags om één uur waren wij in ons kamp terug. Gelukkig vonden wij daar nog een dokter, zoodat wij geholpen konden worden. Den volgenden morgen gingen wij er weer vroeg op uit. Er werd er nog één van ons gemist. Daarom gingen wij maar weer naar boven. Ons zoeken hielp echter niet veel. Na zoo wat een uur rondgedwaald te hebben, kwamen wij bij een kleine kloof, waaruit een smartelijk gekerm opsteeg. Wij gingen er in en wat zagen daar onze oogen? Het was meer dan verschrikkelijk. Daar lagen 21 Engelschen, van wie er reeds 13 overleden waren. De anderen waren zwaar gewond. Er waren er bij, die door bloedverlies zoo verzwakt waren, dat zij nauwelijks meer spreken konden. Hoe ellendig moet het voor die arme kerels geweest zijn daar 36 uur te liggen versmacht van dorst met de roofvogels voortdurend boven hun hoofd, azende op hun prooi.

O, vervloekt zij de oorlog!

Wij verbonden de gewonden en gaven ze te drinken. Nooit in mijn leven heb ik dankbaarder gezichten gezien. Ik ging vervolgens naar de Engelsche ambulance, om ze daar te verwittigen en den weg te wijzen. Toen een en ander besteld was, gingen wij weer zoeken. En eindelijk, ja, daar vonden wij onzen vermisten Boer. Hij was dood. Een kogel had hem in het hoofd getroffen. Nevens hem lagen nog 50 gesneuvelde Engelsche soldaten. Wij bonden onzen man op een paard en voerden het lijk naar ons kamp, waar het begraven werd. De lijken der Engelschen bleven boven en werden daar verbrand, omdat de grond te hard was, om een kuil te spitten. Trouwens de Engelschen geven er weinig om, wat ze met hun dooden doen. De pa-

tienten werden in tenten ondergebracht. Dien dag stierven er nog twee, zoodat er nu in 't geheel 17 dooden waren. Onder de gewonden was ook een zoon van generaal Joubert, die een schot door de longen gehad had. Doordat wij er echter vlug bij geweest waren, was de wonde niet meer gevaarlijk. Er werd tusschen Dr. P. en Dr. J., onze hulp, geloot, wie er bij de gewonden achterblijven zou. Het lot viel op den laatste; zoodat wij nog denzelfden dag het kamp moesten verlaten. Wij konden daar natuurlijk niet blijven. De verslagen Engelschen zouden met versterking terugkeeren en dan moesten wij achter hen zijn. Nu, zoo gebeurde het ook. 's Avonds om 7 uur braken wij op, na eerst een hartelijk afscheid genomen te hebben van den dokter en de gewonden. Wij gingen in de richting van Blauwbank, waar ook een kamp van Engelschen stond. Vijf dagen lang trokken wij maar al heen en weer, om den vijand in de war te brengen. Den zesden dag 's morgens om twee uur ongeveer vertrokken wij, na ons met De la Reij vereenigd te hebben. Om vijf uur kwamen wij in een kloof en bleven daar den geheelen dag, om uit het gezicht van de Engelschen te blijven. Toen het donker was gingen wij weer voorwaarts, teneinde positie in te nemen. 's Morgens om vier uur begonnen de Boeren het kamp te bestormen: doch zij moesten haastig terug, daar de vijand te goed verschanst was. Hij had zeker op de komst van de Boeren gerekend. De laatsten trokken zich dus in hunne positie terug en begonnen van daar uit de Engelschen te beschieten. Ook onze kanonnen hielpen goed mee. Reeds begon de vijand zich terug te trekken toen er opeens een tegengestelde beweging volgde. Er was versterking uit Krugersdorp gekomen en wel in zoo grooten getale, dat wij haastig terugtrekken moesten, wilden wij niet gevangen genomen worden.

En toen ging het weer terug. O, wat weer een wilde vlucht. De een liep nog harder dan de ander, maar het was tijd ook. En toch konden de Boeren niet allen ontkomen. Er werden er ongeveer 80 afgesneden, die waarschijnlijk gevangen gemaakt zijn. Wij

trokken terug in de richting van de zwart ruggen. Daar kwamen zij twee dagen later aan. Wij hadden met het laatste gevecht acht licht gewonden gehad. Ik hoopte, dat wij hier nu maar een poosje zouden blijven staan. Dat was dan ook het geval; want er werd door tot 3 Januari 1901 gekampeerd. De Zwartruggen zijn een vertakking van de Mageliesbergen. Zij zijn zeer steil en zeer geschikt om er zich in te verbergen. Wij vierden daar ons Nieuwjaar. Van het Oude tot het Nieuwe bleven wij met elkaar praten en redeneeren. Er was dien avond in het kamp tweemaal kerk geweest, en daarna waren de meesten gaan slapen. Slechts hier en daar zag men nog een vuurtje branden of hoorde men psalmgezang. Wij zouden dien avond eens lekker eten. Wij waren op het oogenblik met ons tien n. l. vijf Hollanders, 2 Duitschers, 1 Franschman en 2 Afrikaanders.

Ieder onzer had wat voor ons maal opgeschommeld. Zoo hadden wij kippen voor de soep, paddie om koeken te bakken, gebraden schapenribben, enz. Te drinken hadden we maiskoffie zonder suiker en melk. Enfin, onder elkaar was het wel gezellig. Wij dachten en spraken natuurlijk over huis, over den goeden ouden tijd en natuurlijk over de ellende van den oorlog. Om twaalf uur werd er opgeschept en na eerst elkaar veel heil en zegen gewenscht te hebben, begon het feestmaal. Nu, het liet zich nog al goed smaken, otschoon er wel een beetje te veel zand in was. Daar het dien dag nog al had gewaaid, was het zand woelig geworden en had een aanval op onze spijzen gedaan. Het smaakte toch vrij goed. In 't veld moet je het zoo nauw maar niet nemen. Om 1 uur gingen wij uit elkaar en zocht ieder een slaappleats op. Op den derden Januari, 's morgens om 8 uur rukten wij weer op in de richting van Dwarsfontein.

Het doel was den spoorweg te naderen, om te zien of er ook treinen opgeblazen konden worden. Nu deden wij dag aan dag niet anders als heen en weer trekken, nu eens voor- dan weer achteruit. Eens brachten we zelfs een heelen dag in een kloof door. Het was zeer gevaarlijk de

spoorlijn te naderen. Zij werd goed bewaakt en 's nachts waren de Engelschen voortdurend met hun zoeklicht in de weer. Ze wisten heel goed, dat de Boeren in de nabijheid waren, maar zij konden ze toch niet vinden. Den vijftienden trok een sterke patrouille vooruit, om zich bij de lijn te verdeelen. Dat gaat dan zóó. Eerst worden de telegraaflijnen doorgeknipt, en dan kruipen ze door het hooge gras, om dicht bij de lijn te komen en daaronder een dynamietmijn aan te laggen. Dat gaat echter maar zoo gemakkelijk niet; want elk oogeblik kan er een Engelsche patrouille of hun zoeklicht komen. Hebben zij geen dynamiet, dan wordt de lijn opgebroken. Zulks gebeurde hier nu ook. Het werd zoo stil mogelijk gedaan. Toen alles gereed was, werd het laager gewaarschuid en tegen den morgen kwamen wij de lijn over. De Engelsche wachten, ons ziende komen, namen de beenen op en wisten van loopen. Eenige van hen werden gedood en de rest wist te ontkomen. Wij hadden één doode en één licht aan den voet gewond. Ons laager trok vlug voort en weldra waren wij achter een bultje verdwenen.

De Boeren namen dicht bij het station Kaalfontein stelling en wachtten op de dingen, die komen zouden. We zullen zoo wat een uur gezeten hebben, toen we den trein hoorden aankomen. Wij hoopten nu maar, dat de Engelschen van den opgebroken weg niets wisten. Maar jawel hoor, ze waren er mee bekend. De trein hield voor het station stil en de reizigers in de gedaante van politie, soldaten, enz. begonnen uit te stappen. De Boeren wachtten niet, tot allen de wagens verlaten hadden.

Onze kanonnen dreunden en men zag menig soldaat vallen. Toch moesten wij het ten slotte opgeven, want van alle kanten kwam voor de Engelschen versterking opdagen. En nu ging het weer, zoo gauw als wij konden, terug. Wij waren bijna gevangen genomen. Onze wagens hadden wij voor het oprukken uitgespannen en toen wij nu weer wilden inspannen, ontdekten wij, dat we zeven muilen kwijt waren. Doch dat hinderde niet. We namen maar andere, waar we ze 't best konden

vinden. Zoo gaat het op de vlucht. Ieder denkt alleen aan ontkomen. Enfin, we kwamen er dan ook goed en wel uit. Wij hadden één doode, vijf gewonden en vier koortspatienten te vervoeren. Men behoeft niet te vragen, hoe vooral de gewonden leden in zoo'n wagen. Steeds te worden heen en weer geschud, als je een gebroken arm of been of nog iets anders hebt, is waarlijk geen plezierige reis. En dan nog wel in zulk een hitte; doch het was nu eenmaal noodzakelijk. Zoo ging het over berg en dal tot in den laten avond, toen wij in een vallei kampeerden. Hoe vermoeid allen ook waren, toch kwam er van slapen niet veel terecht, vanwege de zwermen muskieten.

Eindelijk wint de natuur het toch van dat lastige goedje en zoo was 't, dat ik zoo goed en zoo kwaad als 't ging eenige rust genoot. Maar, o hemeltje, toen ik wakker werd, was ik bijna geheel onkenbaar. Mijn gelaat was geheel en al opgezwollen. Wij bleven in den omtrek nu nog eenige dagen heen en weer trekken. Tusschen beide werd er een weinig gevochten; doch niet zoo heel erg.

Wij bevonden ons nu op 't hooge veld en wel bij Steenkoolspruit. Er werd dus plan gemaakt de mijnen te laten springen.

Wij trokken dan ook op in de richting van Springen. Ons commando verdeelde zich in twee deelen. Generaal Beiers zou met 500 man op Boksburg aantrekken; terwijl generaal Kemp met de rest op Boumanskop aanrukte.

Om zes uur 's namiddags gingen wij op weg naar Nooitgedacht, waar wij in den morgen van den anderen dag aankwamen. De Boeren namen zoo spoedig mogelijk positie. Generaal Beiers was om één uur over Springen gegaan, had twee mijnen nabij Boksburg opgeblazen en was nu bezig de hoeven te verbranden van wat maar Engelsch heette. Ook het station werd niet gespaard. Toen de Engelschen zagen, dat ze daar niets konden uitvoeren, wilden ze omtrekken om Boumanskop heen. Generaal Kemp liet ze eerst nabijkomen en begon toen te vuren. Wat waren de kakies verrast! Ze hadden daar volstrekt geen

Boeren verwacht en gingen dan ook handig terug om stelling te nemen. Daarna begon een gevecht van wacht een beetje, hoor! Overal zag men brandende huizen, zoowel door de Boeren als door de Engelschen in lichten laaie gezet. Het was jamer, dat de vijand versterking kreeg uit Johannesburg: want anders waren zij allen gesnapt geworden. En nu was het slot, dat *wij* terug moesten. En daar gingen wij dan ook maar weer.

Wij hadden bij dit gevecht twee gewonden. De Engelschen echter stellig wel twee honderd, als het niet meer was. Wij trokken op Nooitgedacht terug en spanden daar uit. Er woonden op die plek drie huisgezinnen, n.l. twee Boeren en één Hollander, een onderwijzer. De man was op commando, zoodat de vrouw alleen thuis was.

Zij hilde verschrikkelijk, evenals de twee Boerenvrouwen. Wat moesten zij doen? Vluchten konden ze niet, daar ze geen vervoermiddel hadden.

Een der vrouwen was een mensch van 83 jaar.

Wij zouden ze graag meegenomen hebben: doch onze wagens waren meer dan vol. Wij voorzagen ze van wat mais en vleesch en moesten toen noodig verder gaan. De Engelschen trokken zeer vlug. Het was generaal French, die ons achterna zat. In de laatste dagen had het veel geregend, zoodat wij slechts heel langzaam vorderden. De muilen gingen vaak tot de knieën in de modder. Kwamen wij op een bult, dan kregen de Engelschen ons weer in 't zicht en dan konden ze niet laten ons een partij bommen toe te zenden. Als ik hier zeg wij, dan bedoel ik niet alleen de ambulance, maar ook de Boeren. Een der bommen barstte tusschen onze wagens en doodde twee muilen, terwijl er drie gewond werden. De kogels zaten in de wagens. Wij moesten rijden, wat wij konden en dat met ezels, die den geheelen nacht al hadden getrokken. Door den dood der twee muilen waren wij verplicht één wagen te laten staan. Met ons gingen nog wel 700 wagens met huisgezinnen uit Bethaldistrict. Ze voerden hun huisraad en

hun vee mede. Het was treurig te zien, hoe die arme menschen vooruit gingen. Er waren een groot aantal vrouwen en kinderen, die geen vervoermiddel hadden en te voet achter het vee aan liepen. Er waren er bij, die blootsvoets gingen en bijna geen kleeren meer aan 't lijf hadden.

Maar het zou nog erger worden. Bij Waterval overviel ons een verschrikkelijk weer. Het stormde, bliksemde en onweerde dat het meer dan erg was. Nooit heb ik zulk weer bijgewoond. Er vielen hagelsteenen, zoo groot als kniekers. Ik kon mijn ezels niet langer besturen. En dan met zooveel wagens bij elkaar! Voor de Engelschen hadden wij op 't oogenblik niet te vreezen. Die konden 't er voorloopig ook wel mee doen.

Gelukkig reden wij in een gat, zoodat wij niet verder konden. Wel braken er veel tuigen, maar de muilen bleven vanzelf wel staan. Het was een gewriemel van alles door elkaar: Ossen en muilen en paarden. Alles zocht een schuilplaats tegen de hagel. Hoeveel wagens er wel gekanteld waren durf ik niet zeggen; maar het was er een groot aantal. Wij waren vlak bij eene rivier en ik zag, hoe één wagen op den kant was omgevallen. Een andere was in de rivier gestort, met het gevolg, dat hij met ossen en al met den stroom afdreef. Er bevond zich een vrouw met drie kinderen in den wagen. De vrouw met het kleinste kind werd gered. De beide andere kinderen verdronken. De ellende te beschrijven, die ik daar aanschouwde, is mij onmogelijk. Dit booze weer duurde zoowat een uur; toen begon er een zachte regen te vallen. Hoe nat ik was, kan ieder wel begrijpen; doch dat was niet anders.

Gelukkig was ons leven gespaard gebleven.

Na de tuigen weer wat voorzien en gemaakt te hebben, konden wij weer verder reizen; maar het ging zeer moeilijk. Dikwijls bleven wij steken. Toen wij eindelijk bij een farm kwamen, spanden wij dan ook maar uit. Het commando ging door; doch *wij* konden niet wegens onze patienten. In de farm bevond zich niemand. De deur was gesloten en wij waren verplicht

haar open te breken. Nu brachten wij onze patienten onder dak. Hun dekens waren wel wat nat geworden; maar overigens ging het nog al. Wij vonden in het huis een hoop schapenwol en daar maakten wij bedden van. Vervolgens moesten wij vuur zien te maken, om onze pap te koken. Daarom ging ik naar een nabijzijnde schuur, teneinde te zien, of ik er ook wat brandhout vinden kon. Ik liet de deur openstaan en liep met een brandend stuk hout in de hand naar achter. Opeens vloog mij knorrend een groot varken voorbij. Ik schrikte er van, want zoiets had ik niet verwacht.

Toch zette ik mijn ontdekkingstocht voort en vond warempel nog zes kleinen in een hoek zitten. Dat was een buitenkansje! Onmiddellijk ging ik mijn kameraad halen en nu liep het op de varkensjacht. Wij kregen twee van dat kleine goedje te pakken. Een werd er gevild en weldra lag het in de pan te braden. Het duurde wel wat lang vóór het gaar was; doch toen liet het zich met wat pap er bij heerlijk smaken. Als men honger heeft, smaken zelfs rauwe boonen zoet. Na vervolgens nog een kop maiskoffie genuttigd te hebben, gingen wij slapen, in de hoop dat tot den volgenden morgen te kunnen doen. Nu, dat gebeurde dan ook. Wij bleven daar tot den middag van den volgenden dag. Toen werd het dan ook tijd, dat wij wegwamen; want wij werden door onze spionnen gewaarschuwd. De reis ging nu ook veel beter; want onze dieren waren goed uitgerust en wij ook. Wij trokken op in de richting van Bethel. Het vrouwenlager was een anderen kant opgegaan in de richting van Amsterdam in Basutoland, waar zij hoopen veilig te zijn. Wij kwamen 28 Januari te Bethel, 's morgens om elf uur. De Engelschen zijn steeds achter ons, zoodat wij ook hier niet lang kunnen blijven. Intusschen hadden wij vijf patiënten ontslagen, zoodat dit aardig oplichtte. Echter kregen wij er weer twee licht gewonden bij. De Boeren houden de Engelschen zooveel mogelijk tegen; want van tegenhouden is volstrekt geen sprake. Wij gingen het dorp in, om te zien, of er ook

nog verbandmiddelen of medicijnen te krijgen waren. Bij het zoeken naar een en ander had ik het geluk een broek te vinden en een koffiemolen. Dat was een groote buit. De broek was mij wel veel te groot, maar dat hinderde niemendal. Ik was den koning te rijk; want de mijne was geen fatsoenlijk kleedingstuk meer, en van herstellen was geen sprake, daar garen en naalden niet te krijgen waren. Dokter had het geluk een lap stof te krijgen uit een huis, waar vroeger een Engelschman gewoond had. Voor het overige vonden wij noch eet- noch verbandmiddelen of medicijnen. Den volgenden dag was het hoog tijd, dat wij weer voortgingen. Maar waarheen? Niemand wist het, daar de Engelschen van alle kanten aanrukten. Wij trokken bijna altijd bij nacht verder, om niet door hen opgemerkt te worden. Na verloop van vier dagen kwamen wij op een plek, waar wij de generaals W. Botha en L. Botha aantroffen, die ook naar hier toegedreven waren.

Het was nu de vierde Februari. Wij waren in de nabijheid van Corolia, waar generaal Botha een week geleden de Engelschen verslagen en ver teruggedreven had; maar nu waren ze er weer met versterking. Ze waren dicht bij het dorp gecampeerd. Het plan van generaal Botha was het kamp aan te vallen en zoo gebeurde het ook. De Engelschen waren 6000 man sterk en wij ongeveer 4000, een goede verhouding dus. Om negen uur 's avonds trokken wij uit en om drie uur in den morgen van den vijfden zouden de Boeren van alle kanten aanvallen. Doch er kwam niemendal van. Duizend man waren een verkeerde richting ingeslagen, zoodat ze om vijf uur eerst op de afgesproken plaats kwamen. De Engelsche spionnen bemerkten zulks en weg was alles; eer men het wist. Ik vond het erg jammer, want ik had zóó gehoopt een paar schoenen te vermeesteren. Op de mijne liep ik er niet meer *in*; doch er *buiten*. En nu was het mis.

De Engelschen trokken verder; maar sloegen eindelijk hun kamp weer op bij een dorp. Wij waren hen door allerlei klooven

gevolgd, tot op een uur afstand, waar wij ook kampeerden. Nu zou het zoo gaan: Vielen wij niet aan, dan zouden de Engelschen het doen. Om twee uur van den zesden rukten wij op en om half vier viel het eerste schot, en gingen de Boeren aan het stormen. Het zou gelukt zijn het kamp te behouden, ware het niet zoo mistig geweest. De Boeren waren er al in en de Engelschen zóó in de war, dat ze in de Roodekruistenten vluchtten. De Engelsche generaal Smits Dorriën vertelde den Dokter reeds, dat zij gevangen waren. De Boeren gingen op de vlucht voor een troep paarden, die losgebroken waren. Doch wie wist, hoe het ging? Door den dikken mist kon men geen drie pas van zich af zien, en men wist niet of men op vriend dan wel op vijand schoot. En daar ging het dan weer terug! Wij konden niet weg, omdat er te veel gewonden waren.

Toen de mist optrok, waren wij omringd door de Engelschen. Wij kwamen er uit met 15 gewonden en brachten ze naar een plaats „Schoonplaats” genaamd. Juist waren wij aan het verbinden, toen er een bom van de heeren Engelschen kwam, die op tien pas van ons af barstte. De Boeren, die nog achtergebleven waren, vluchtten zoo spoedig zij konden. En toen begon het spel opnieuw. Wij zaten nu tusschen twee vuren. De Engelschen waren aan den eenen kant en de Boeren aan den anderen. Wij wachtten dus maar af, wie van ons 't eerst geraakt zou worden. Dat duurde zoowat anderhalf uur. Toen trokken de Boeren achteruit en de Engelschen voorwaarts. De laatsten liepen op ons toe en namen ons met 20 gewonden gevangen. Ook Dr. Bierens de Haan, die vijf gewonden op de farm had gebracht, werd gepakt. Als gevangenen werden wij naar het Engelsche kamp gevoerd. Wat werden wij aangegaapt! En wat ze niet konden begrijpen was, dat we er nog zoo goed uitzagen. Ze dachten, dat wij heel erg mager zouden zijn, en vroegen ons, waar wij van geleefd hadden. Zij begrepen er niemendal van en bespotten ons om onze armoedige plunje. Nu 't was waar, wij geleken wel een troep schooiers.

Wij bleven drie dagen gevangen. Het eten, dat wij kregen was niet veel bijzonders. Een onzer drijvers had het geluk van een soldaat een paar schoenen te kunnen kopen. Wij werden zeer streng bewaakt, en hadden steeds zes schildwachts om ons heen, terwijl wij in den wagen moesten blijven. Zoo gingen de drie dagen voorbij. Den negenden Februari werden wij des avonds om acht uur losgelaten en moesten maar zien, dat wij weer bij de Boeren kwamen. Maar, waar waren zij? Wij gingen voorloopig op Mooiplaats aan en kampeerden daar. Den volgenden morgen heel vroeg trokken wij verder tot aan Klipstapel. Daar ontmoetten wij weer Boeren. Het waren spionnen. Zij vroegen ons, waar de Engelschen waren. Toen dat zaakje afgeloopen was, wilden wij gaarne weten, waar generaal Beyers zich bevond. Zij vertelden ons, zoo goed als het ging, den weg en toen was het weer: voorwaarts. Na vijf dagen kwamen wij bij het commando aan. Onmiddellijk werden wij omringd door een aantal Boeren, die nieuwsgierig waren, hoeveel gewonden wij hadden en hoe sterk de Engelschen waren. Eindelijk kregen wij dan toch weer een poosje rust; maar lang duurde het niet. Al spoedig moesten wij weer vooruit. Voor de Engelschen hadden wij op 't oogenblik niet te vreezen. Zij hadden ons spoor verloren. Ofschoon de meeste Boeren er niet veel zin in hadden, trokken wij naar het lage veld. Nu het was wel een tegenopzien waard; want er stierven in de laagte veel paarden en ezels. Wij gingen over Witklip, Rietfontein en Groenfontein. Nu kwamen wij weer dicht aan de spoorlijn, die wij in den nacht weer over moesten, waarbij wij tegelijk een trein hoopte te buiten. Generaal Beiers had ons met zijn Water- en Zoutpanbergers verlaten. Er bestond een plan om met ongeveer tweeduizend man een inval in de Kaapkolonie te doen. Eerst zouden de mannen een paar dagen naar huis en dan zou het er op aan gaan. Wij zouden met onze Ambulance mee. Als verzamelplaats was Groenfontein aangewezen. Wij bleven daar met ongeveer vijfhonderd man bij generaal

Kemp, meest Krugerdorpers. Wij verlangden er zeer naar een bezoek aan de kolonie te brengen; vooral in de hoop, om daar voedsel en kleeren te krijgen; want het begon er bedroefd met ons uit te zien. En het liep tegen den winter. Tegen zes uur van den 24 Februari kwamen we in de nabijheid van de spoorlijn. Onze spionnen trokken vooruit om te zien, waar we haar passeeren konden. Het zou een gevaarlijk karweitje zijn, want de spoorweg werd goed bewaakt. Het pad was zeer slecht en het was geweldig donker. Er braken dan ook heel wat wagens. Ook wij hadden het ongeluk er een te breken, die wij moesten laten staan. Wij verloren daardoor weer veel; doch er was niemendal aan te doen. Er wordt in den oorlog zooveel verloren. Om twee uur in den nacht kwamen wij bij de spoorlijn en trokken haar in de nabijheid van Pretoria over. Het was een brutaal stukje van de Boeren. Twee honderd van de beste paarden bleven achter. De wagens gingen vooruit. Ook van ons bleef één wagen achter met een amunitiewagen. Er werd een mijn onder den weg aangelegd en nu werd gewacht, tot er een trein komen zou. Af en toe zagen wij het zoeklicht van de Engelschen wel; maar zij schenen niets te bespeuren en waanden zich veilig. Eindelijk om 7 uur daar zagen wij in de verte rook. Dat zou hem zijn. Eerst nog een patrouille Engelschen, toen een ploegbaas met eenige kaffers, om te zien of alles in orde was. Dat scheen zoo; want de Boeren hadden 't zoo slim aangelegd, dat er van de mijn niets te bespeuren viel. De rook kwam al nader en nader. O ja, daar kwam de trein. Wij hielden elkander vast, om maar te kunnen zien. En op eens — daar hooren wij een hev'ge slag en zagen wij de stukken door de lucht vliegen. Vervolgens een gegons en gekerm. Ieder stormde op den trein aan en wij naar de gewonden, die zeven in getal waren. Vier waren er gedood. Er waren ook nog enkele soldaten; maar die half weg kon komen, vluchtte. Tegenweer boden zij in 't geheel niet. Veel te buiten was er niet. Het was een trein, die van Pretoria kwam. Toch waren er

nog 16 paarden en 20 ezels. Wij maakten 7 paarden en ezels buit. De andere waren weggelopen of gedood. Er werden 23 soldaten en 2 onderofficieren gevangen genomen; doch ook terstond weer losgelaten, nadat zij hunne wapens, hunne jassen en 2 paar schoenen hadden moeten afstaan.

Daarna moest gauw de boel in brand gestoken worden, dat nog al gemakkelijk ging. Toen alles goed brandde werden de gevangenen naar Pretoria gestuurd, maar te voet. Nu werd het voor de Boeren ook noodig tijd zich weg te pakken. Wij lieten de gewonden, na ze goed verbonden te hebben, onder de zorg van een paar soldaten achter. Toen maar weer vooruit. Ik was niet heel erg tevreden. Ik had een paar schoenen van een soldaat gekregen: maar ze pasten mij niet.

Toch wou ik ze niet weggoeien, en weggeven evenmin. Ik wilde zien ze te veruilen tegen een jas of een broek. Om elf uur kregen wij het laager weer in het gezicht, dat in een kloof uitgespannen was. 's Avonds om tien uur gingen wij weer op marsch tot den morgen. Na een poos gerust te hebben, ging het weer door tot den avond en den volgenden morgen om negen uur kwamen wij te Vlakvallei.

Dat was een goede plaats om eens wat uit te rusten. Het is een klein dal, omringd van bergen en een goede schuilplaats voor de Boeren. Zij zijn er dan ook altijd bij kleine klompjes te vinden. Van den hoogsten bergrand kan men Krugersdorp zien liggen. Wij bleven er echter slechts twaalf dagen. Toen moesten wij weg, wegens de paardeziekte die er heerschte. Er stierven ontzettend veel dieren, zoowel paarden als ezels. Wij waren al drie van onze beste kwijt. Als dat zoo voort ging, waren wij spoedig zonder.

Wij moesten nu noodig op weg naar Groenfontein, waar op 26 Maart de verzamelaarsplaats zou zijn. Wij trokken 's avonds weg over Blauwpoort en andere plaatsen. Toen het dag begon te worden, spanden wij op een afgelegen plek uit, vier dagen later kwamen wij op de plaats onzer bestemming en vernamen daar tot onzen spijt, dat het plan om naar de Kolonie te

gaan opgegeven was. Dat was inderdaad jammer. Doch wij hadden niet lang den tijd om aan onzen spijt lucht te geven; want na twee dagen moesten wij weer verder, daar de Engelschen ons weer hinderden. Zij konden ons geen oogenblik met rust laten. Wij namen nu onze route naar Tafelkop, omdat het, naar men zeide, daar veel gezonder was voor de dieren. Wij waren al vijf ezels kwijt. Nu, het was daar ook wel wat beter, ofschoon niet zoo heel erg veel. Wij vertoefden daar veertien dagen, en werden verdreven door den stank, waardoor 't er niet meer uit te houden was.

Wel werd alle vuiligheid en onreinheid steeds op een hoop gesleept en ver buiten 't laager gebracht; doch a's de wind van dien kant kwam, dan keerde mijn hart als het ware om in mijn boddy. Daarbij kwam dan nog het bij uitstek slechte weer, daar het wel acht dagen aan één stuk regende.

Het was totaal niet uit te houden.

Brandhout konden wij haast niet meer krijgen en droge kleeren in het geheel niet. Wij liepen zoo maar voort en de arme Boeren desgelijks. Men zag ze hier en daar bij troepen zitten onder een zeil of onder een wagen. Pap kon men wegens de natheid niet meer gaar krijgen. Wij leefden hoofdzakelijk van biltong (gedroogd vleesch). Zoo ging de tijd in alle ellende voorbij. Gesproken werd er bijna niet meer. De lust daartoe verging geheel en al. Zoo werd het eindelijk 22 Maart.

Het was Goddank weer droog. Vroeg in den morgen was er in het kamp al kerk. Ook kwam er een wagen binnen met meel, hetwelk verdeeld moest worden. Maar het werd nu toch hoe langer zoo minder. Men kreeg zoo wat 2 ons meel per dag en per persoon. Zout was er zoo min te vinden als vet. De ossen werden door het heen en weer trekken voortdurend magerder. Op dien dag was het in het laager niet zoo stil als anders. Er waren dertig ezels aangekomen, die bereden moesten worden.

Nu, dat werd wel tijd: want er waren in den tijd van een maand 300 paarden en 60 muilezels gestorven, zoodat het er ellendig begon uit te zien. Van ons waren er nu

zes ezels dood, zoodat wij een wagen moesten achterlaten, als wij vooruit wilden komen.

Er werd dien dag druk gereden en — trots al onze ellende — gelachen ook. De ezels waren natuurlijk nog ongeleerd en als iemand er op sprong, duurde het vaak niet lang, of hij lag er naast. Den volgenden dag marcheerden wij op Rietfontein aan, ongeveer twee uur van Tafelkop. Daar kwamen wij in aanraking met de generaals De la Reij en Smits.

En nu werd besloten, dat men een Engelsch kamp, dat vier uur rijdens daar vandaan lag, aan zou vallen. Generaal Kemp zou de Engelschen achter zich aan lokken. En als dezen hem dan nazetten, zouden de beide andere generaals het kamp bestormen. Zoo gezegd, zoo gedaan. Om acht uur des avonds gingen wij op weg en om twaalf uur kwamen wij op de plek, waar wij moesten zijn. Onmiddellijk namen de Boeren hun stellingen in en openden in den vroegen morgen het vuur. De Engelschen lieten niet lang op zich wachten. Doch nu gebeurde er iets waarop niemand gerekend had. Niet *wij*, maar *zij* gingen loopen en dat was volstrekt de afspraak niet. Zij werden door ons ver van hun kamp gejaagd; maar daardoor voerden zij ons in de richting van een ander vijandelijk kamp en daar was 't hun om te doen. 's Avonds bivakkeerden wij in het gezicht van den vijand, niet wetende, dat er nog twee andere kampen waren en zoo zaten wij er dus tusschen, zonder het te weten. Wel kwam er nog een ordonnance van generaal Smits met het bericht, dat Kemp terugtrekken zou, dat het niet gegaan was, zooals men afgesproken had, en dat de Engelschen wel eens dezelfde plannen als wij konden hebben; maar Kemp wilde niet luisteren naar dien raad. En toen wij den 26sten Maart om 6 uur vooruit wilden, was zulks niet meer noodig: want wij zaten zoo vast als een muur. Toch kwamen er van de 500 manschappen nog 300 uit: maar al de wagens, zes Maximes en twee Armstrongkanonnen en al de ammunitie werden een buit der Engelschen. Bovendien werden er 54 Boeren gedood of gewond en 146 gevangen genomen. Het was voor generaal

Kemp een ontzettende nederlaag. Wij ont- kwamen voorloopig ook en waren dus ge- lukkiger dan een Boerenambulance, die ge- pakt werd.

De gewonden werden door de Engelschen verbonden en medegevoerd. Doordat wij een verkeerde richting ingeslagen waren, wisten wij niet waar wij ons bevonden, maar dat het niet veilig was, ervoeren wij al heel spoedig. In den morgen van den 27sten Maart werden wij gewekt door Kaffers in Engelschen dienst. Zij kwamen ons onze paarden en muilen afnemen: doch wij waren maar niet, zoo één-twee-drie be- reid ze te geven.

Doch wat moesten wij er tenslotte tegen doen?

Wij spanden maar in en gingen met hen mee. Tegenweer bieden toch konden wij niet, zij waren gewapend, *wij* niet, *zij* waren twaalf man sterk en wij maar drie. Wij gaven ons dus, toen praten niet hielp, maar over. Toen wij een bult over getrokken waren, zagen wij een groot kamp. Er kwa- men van alle zijden Engelsche soldaten op ons af, die ons omringden, zoodat wij spoe- dig van de Kaffers ontslagen waren. Wij werden nu in het kamp voor den bevel voelenden officier gebracht die ons ondervroeg en onze goederen onderzocht.

Ons persoonlijk eigendom mochten wij behouden en van het overige werd alles ons ontnomen, omdat de Boeren vijf dagen geleden ook een ambulancewagen genomen hadden, die van Krugersdorp kwam. Wat konden wij er tegen zeggen of doen? Wel was onze dokter er lang niet mee tevreden, maar voor de overmacht moesten wij wel lukken. Daar stonden wij dan, van alles beroofd. Waar moesten wij nu heen? En waar zouden wij de Boeren kunnen vinden? Het zat daar alles vol met Engelschen. Na lang beraadslaagd te hebben, besloten wij maar weer naar het lieve Vaderland terug te keeren, als er ten minste gelegenheid voor kwam.

In het kamp kregen wij tamelijk goed eten. Dat viel ons nog mee. Ik had het geluk een paar schoenen en een jas te be- machtigen.

Wel moest ik een en ander duur beta- len, voor de schoenen — lang niet nieuw — twaalf en voor de jas, die dito was, zeven gulden: maar ik was dan toch weer wat opgeknapt. Na drie dagen in het kamp doorgebracht te hebben, v-rtrokken wij met een convooi eerst naar Krugersdorp en van- daar naar Johannesburg.

In eerstgenoemde plaats bleven wij drie dagen en werden steeds streng bewaakt, Vervolgens trokken wij naar Pretoria en daar liet men ons vrij. Wij spoedden ons nu naar een hotel. Wat keken de menschen ons vreemd aan! Niet te verwonderen waarlijk! Wij geleken ook meer op struik- roovers, dan op fatsoenlijke menschen. En toch meende ik nog wel een heel heer te zijn met mijn schoenen, die mij veel te klein waren. Spoedig voorzagen wij ons van een stel nieuwe kleren en toen waren wij weer de ouden. Niemand zou ons nu meer voor struikroovers houden. Vervolgens gingen wij reisgelegenheid zoeken en na vier dagen waren wij op weg naar ons Vaderland.

Toch gevoelde ik mij niet gelukkig. Wel was ik nu van al de ellende af; maar ik was zoo graag tot het einde gebleven. Zoo was het ook met Dr. Pameyer en Dr. Bierens de Haan. Doch onze taak was af- geloopen. Te zeven uur van den vijftien April vertrokken wij weer uit Pretoria. De trein stoomde flink door, en werd uitmun- tend bewaakt. Men ontdekte steeds kleine forten. Het was bijna niet te begrijpen, dat er nog treinen opgeblazen konden wor- den. En toch gebeurde het vaak, blijkbaar aan de verbrande overblijfselen, die wij voorbij stoomden. Wij overnachtten te Standerton en gingen den volgenden morgen vroeg verder. Ik kwam voorbij al de plaat- sen, waar ik vroeger geweest was en zag ook ons oude hospitaal te Modderspruit weer. Het deed mij aangenaam aan al die plekken nog eens terug te zien. Wat was het daar nu alles rustig. Men zou niet zeggen, dat daar duizenden den eeuwigen slaap sliepen en uitrustten van hun werk. Wij stoomden ook voorbij Ladysmith, dat één groot kerk- hof geleek.

Het was een treurig gezicht!

Om negen uur 's avonds kwamen wij te Durban.

Het is een prachtige reis door Natal. Ik zal den indruk daarvan op mij gemaakt, *nooit* vergeten. Den negenden April waren wij al weer vroeg op, om ons klaar te maken voor de zeereis. Wij troffen het bijzonder gelukkig; want hetzelfde schip, dat ons in Zuid Afrika gebracht had, zou den dertienden der maand vertrekken. Wij namen spoedig plaats en zoo staken we op genoemden datum om elf uur van wal. Ons

lijden en strijden, maar ook ons genot nam daarmede een einde.

Nooit had ik vooraf kunnen denken, dat ik het zoo lang had kunnen volhouden, maar ook zooveel had kunnen ondervinden. Nooit vergeet ik, wat ik in den oorlog geleerd en ondervonden heb: maar nog veel minder den diepen indruk, daàr op het slagveld ontvangen. Nu ik weer thuis ben en alles nog eens nadenk, besef ik ten volle, welk een ramp de oorlog is. Dat hij eenmaal van den aardbodem verdwijne! Met dien wensch sluit ik mijn dagboek.

